

AVRASYA ETÜDLERİ

TİKA

Orta Asya, Güney Asya ve Asya Güvenliği
Prof. Stephen BLANK

Jeopolitik Gelişmeler ve Türk Dünyası
Suat İLHAN

Siyasi ve Ekonomik Bağımsızlık Yolundaki Türkmenistan
Albrecht FRISCHENSCHLAGER

Rusya'nın Politik Hayatında Ekonomik Grupların Önemi
Turan AYDIN

Türkiye : Orta Asya'ya Açılan Kapı
Alejandro V. LORCA

Tacikistan'da Kargaşa: İç ve Dış Güçlerin Rolü
Mutahir AHMET

Türk-Ukrayna Münasebetlerinin Tarihçesi
Prof. Dr. Mehmet SARAY

• Çevirmenler

Türkçe-İngilizce : Suat KINIKLIOĞLU
Günden PEKER
Serdar DEMİRTAŞ

İngilizce -Türkçe : Suat KINIKLIOĞLU
Günden PEKER
Serdar DEMİRTAŞ

Türk Lehçeleri

Kazakça : Doç.Dr. Zeyneş İSMAİL
Özbekçe : Töre ULAŞEV

Kırgızca : Ruslan KIŞTOBAYTEĞİN
Erkin JOROYEV

Türkmençe : Meretgeldi MIRATDURDIYEV

- Bu dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnız yazarlarına aittir; Bunlar dergiyi destekleyen Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) nın düşünce ve politikasını yansıtan metinler olarak mütalaa edilemezler.
- Bu dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.
- "Avrasya Etüdları Dergisi" Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle üç ayda bir yayımlanır.
- **İsteme ve Yazışma adresi:**
TİKA Yayın Birimi
Kızılkırmak Sokak No: 31
06640 Kocatepe - Ankara / TÜRKİYE
Tel : (312) 417 27 90 Faks: (312) 417 27 99
- Yayına Hazırlık - Dizgi - Baskı
Yeni Forum A.Ş.
Tel : 467 12 80 Faks: 467 85 40
- ISSN 1300-1604

AVRASYA ETÜDLERİ

TİKA adına sahibi
Umut ARIK
Büyükelçi
Başkan

Yayın Kurulu

Prof. Aydın YALÇIN
"Kurucu Başkan"
1920 - 1994

Prof. Ali L. KARAOSMANOĞLU
Yayın Kurulu Başkanı

Mustafa AKŞİN
Emekli Büyükelçi

Ecmel BARUTÇU
Emekli Büyükelçi

Ayhan ÇİLİNGİROĞLU
Sanayi ve Teknoloji Eski Bakanı

Kamuran GÜRÜN
Emekli Büyükelçi

Kamran İNAN
Milletvekili, Emekli Büyükelçi

Osman OLCAY
Emekli Büyükelçi

Seyfi TAŞHAN
Dış Politika Enstitüsü Başkanı

...

Yazı İşleri Müdürü
Olğan BEKAR

Yazı İşleri
Sibel ŞAKA
Refik ÇETİNKAYA
Ebru ERKAN

Teknik Yönetmen
Ömer KANBÜROĞLU

İçindekiler

- Orta Asya, Güney Asya ve Asya Güvenliği
Prof. Stephen BLANK
• 2 •
- Jeopolitik Gelişmeler ve Türk Dünyası
Suat İLHAN
• 23 •
- Siyasi ve Ekonomik Bağımsızlık Yolundaki
Türkmenistan
Albrecht FRISCHENSCHLAGER
• 38 •
- Rusya'nın Politik Hayatında
Ekonomik Grupların Önemi
Turan AYDIN
• 51 •
- Türkiye : Orta Asya'ya Açılan Kapı
Alejandro V. LORCA
• 62 •
- Tacikistan'da Kargaşa:
İç ve Dış Güçlerin Rolü
Mutahir AHMET
• 69 •
- Türk-Ukrayna Münasebetlerinin Tarihçesi
Prof. Dr. Mehmet SARAY
• 81 •
- XX. Yüzyıl Başlarında Türkistan'daki Cedidcilik
Akımının Başlıca Özellikleri
Prof. Dr. Begali KASIMOV
• 88 •
- Türk ve Orta Asya Kültürlerinin
Pakistan Kültürüne Etkisi
Seema NAQVI
• 98 •
- Türkiye'nin Araştırma Kütüphaneleri ve
Türk Cumhuriyetleri
Douglas W. COOPER
• 105 •
- Kitap İncelemeleri
• 113 •
- Kronoloji
• 119 •
- Editöre Mektuplar
• 127 •

D Ü Z E L T M E v e Ö Z Ü R

Geçen sayımızda (Cilt 2, Sayı 2, Yaz 1995)
Gürcistan Ekonomi Bakanı Sayın **Vladimer PAPA**'nın adı "*Vladimir*"; Sayın Meryem KIRIMLI'nın yazısında **Abilay Han** "*Abay Han*" olarak çıkmıştır. Düzeltir sayın yazarlardan ve okurlarımızdan özür dileriz.

Orta Asya, Güney Asya ve Asya Güvenliği

Prof. Stephen BLANK

Cezayir, Mısır, İsrail, Pakistan, Irak, Tacikistan ve Afganistan'daki cemaat / tarikat çatışmaları İslam dünyasını sarsan başlıca bir krize işaret etmekte. Bu dünyanın büyük bir bölümü Orta Doğu olarak bilinmekteydi, fakat 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Orta Asyalı ve Transkafkasyalı devletler bağımsız aktörler olarak ortaya çıkınca bölge hakkındaki anlayış konseptimiz de değişti. Orta Doğu bölgesinin tasavvur edilebilen siyasi sınırları zorla sıkıştırıldıkları Soğuk Savaş çerçevesini kırarak bölge anlayışımızla birlikte genişledi.

Amerikan analizcileri Orta Asya'nın bağımsızlığının kaçınılmaz olarak Orta Doğu'nun sınırlarını yeniden şekillendireceğini, Türkiye, İran ve Afganistan, yani eski kuzey kuşağının yeni Orta Doğu'nun kalbini oluşturacağını gözlemliyorlar (1). "Yalnızca coğrafya bu devletlerin (Orta Asya'daki müslüman cumhuriyetler) genişletilmiş bir Orta Doğu uluslar sisteminin parçası olmalarını emrederdi" (2). Sonuç olarak, bugünün Orta Doğu bölgesi genellikle müslüman çoğunluklu ve etnik azınlıklardan oluşan, sınırları eski Sovyet cumhuriyetlerin kuzeydoğusunu içeren yeni bir siyasi yapılanmadır. Bu cumhuriyetler, uluslararası ilişkilerin hem hedefi hem de konusu olmaları ile İslam dünyasındaki çekişmelere katılıyor ve bu karışıklığı belirli bir derecede de etkiliyorlar.

Orta Doğu bölgesi 1991'den bile önce iç ve bölge devletleri arası çatışmaları ile, Fransa, Almanya ve Çin gibi sürekli büyüyen ve önemli ekonomik orta büyüklükteki güçlerin bölgedeki varlığı ve süpergüçlerin yoğun rekabeti ile üçüncü dünyanın en çok "nüfuz edilen" bölgesi idi (3). Her ne kadar anılan süpergüç rekabeti artık mevcut olmasa da Rusya ve A.B.D. hala bu bölgenin büyük bir bölümünde rekabet halindedir. Ayrıca bu oyunda çıkarı olan yeni oyuncular dramatik bir şekilde arttı. Bugün, Türkiye, İran, Hindistan, Pakistan, Çin, Japonya ve beş yeni Orta Asya cumhuriyeti Türkiye'den Çin'e uzanan bu yeni Orta Doğu bölgesinde başlıca / önemli oyuncular oldular. Üstelik genellikle etnik azınlıkların birden fazla devlette (sıkça diğer devlette çoğunluk olarak) yaşaması bir devletten diğer devlete düşünce, ticaret ve siyasal hareketler akımını kolaylaştırmaktadır. Bu yüzden Orta Asya'da(n) doğan veya geçen trendler geçmişte hayal edilemeyecek derecedeki boyutlarda dış

* Profesör Stephen BLANK, Amerikan Kara Harp Koleji - Stratejik Araştırmalar Enstitüsü. Bu makalede ileri sürülen görüşler Amerikan Ordusu, Savunma Bakanlığı veya Amerikan Hükümeti'ni hiçbir şekilde bağlamaz.

yansımalar yaratmakta, bölgeyi uluslararası ilişkiler için gerçek bir laboratuvar niteliğine bürümektedir.

Orta Asya bölgesinin ortaya çıkışı Orta Doğu ve Asya'nın siyasal haritalarını temelden değiştirmiştir. Yeniden şekillendirilen Orta Doğu bölgesinin kuzeydoğu ucu olan bu ezici çoğunlukta müslüman devletlerin Orta Doğu ülkeleriyle birçok konuda ortak siyasi tavırları olacaktır. Bu yüzden Orta Doğu'daki müslüman ülkelerinin karşılaştığı birçok benzer problem ve sorunla karşılaşacaklar. Ama bu aynı zamanda Güney Asya ve hatta Çin için de geçerli. Örneğin nüfus patlamasının kıt ve az gelişmiş ekonomik kaynaklara ve dolayısı ile toplum düzeni ve istikrarlı devlet düzenine olan baskısı gibi (4). Filipinlere kadar uzanan ve her bir devlette değişik şekillerde ortaya çıkan bir diğer ortak sorun da anıldığı üzere "köktendincilik" veya daha yerinde bir deyimle, siyasal İslam.

Siyasal İslam Hz. Muhammed'in öğretilerini kelime kelime anlayan bir doktrin değildir. Üstelik "köktendincilik" terimi 19 ncü yüzyıl sonundaki bir Amerikan Protestan hareketinden kaynaklanmaktadır. Daha doğrusu siyasal İslam, İslam dininin ve İslami liderlerin sosyo-politik yaşamın rehberleri olmaları gerektiğini savunmak anlamına gelmektedir. Siyasal İslam hakkında yenice yayınlanan bir analizin belirttiği üzere (yazar "İslamizm" olarak kullanmış) :

"İslamizm" modern bir fenomen için kullanılan modern bir terim:

Genellikle din adamları tarafından yönetilmeyen-fakat aynı din adamlarının geleneksel din adamlarını ve onların statükocu çizgilerini eleştirdikleri, modern propaganda mekanizmaları ve toplum kitlelerini mobilize etmeye ilgili ve istekli, dini amaçları aşan ve genellikle devlet ve toplumun reforme edilmesini öngören siyasal bir gündem sahibi, İslami prensipler üzerine kurulu siyasal hareketlerdir. Bu hareketler özellikle toplumun orta alt ve alt tabakalarının çıkarlarına göre siyasi, ekonomik ve sosyal değişimi öne sürmektedirler (5).

Bu açıdan bakıldığında Cezayir'den Çin'e ve hatta Filipinlerin ötesine kadar uzanan siyasal İslam hareketleri toplumlarının karşılaştıkları temel sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları çözmekte başarısızlığa uğramış çoğu müslüman devletin laik ruhunu red eden bir eğilimi temsil etmektedirler. İslamcılar tarafından yapılan çağdaş toplumların eleştirisi dini olduğu kadar da siyasidir. İslamcılar genellikle rejimlerin irtikap, rüşvet, suistimal ve genel olarak halka yapılan kötü muamelelerine karşı saldırırlar (6).

Öyle gözüküyor ki İslamcılığın siyasal bir ideoloji olarak yükselişi laik liderlerin fakirlik ve işsizlik seviyelerini indirememeleri ve İslamcıların giderek Arap rejimlerini bozuk, otoriter ve halktan uzak olarak algılamalarına dayanmaktadır (7).

Buna göre Orta Asya'nın başarısızlığa uğramış Sovyet deneyiminden dirilişi bazı çevrelerde beklenen ve umulan siyasal İslam toplumunun canlandırılması veya korku ile beklenen aynı fenomenin müjdesi olarak görülmüyordu. Bu açıdan bakıldığında Orta Asya'nın dinamikleri Arap Orta Doğu bölgesinden pek farklı değil.

Ve Pakistan'ın bu ülkelerin yeniden doğuşuna ilişkin abartılmış beklentileri aşağıda görüleceği üzere bir örnek teşkil etmektedir. Orta Asya'daki muhalefet partileri ve muhalefet hareketlerinin İslamizm'e olan ilgilerinin temelinde aynı tür baskıcı rejimlere karşı duyulan tepki ve genellikle Orta Asyalı ve Arap hükümetlerin baskıları ile beslenen tepkiler yatmaktadır. Bu hükümetler her türlü muhalefetin altını oyup İslamcıların güçlenmeleri için - özellikle ihtiyaç duydukları - bilgi dağılımını sağlayan yeni teknolojileri ülkeye getirerek kendileri için olabilecek en kötü kabusu yaratıyorlar (8).

Onun için Orta Asya cumhuriyetleri Asya'nın uluslararası ilişkilerinde ve gelişmelerinde anahtar roller oynamaktadırlar. Bu roller Orta Doğu ve Güney Asya'da karşılaşılan bir dizi sorunlara benzer sorunlarla uğraşarak örnek ülkeler olmaları, başka ülkelerin stratejilerine konu veya komşularını ve ilgili tarafları etkileyen unsurlar olmaları şeklinde gerçekleşmektedir. Orta Asya menüetinde dans eden devletler giderek artan bir şekilde yenice siyasal ögeler taşıyan İslami hareketlerden ve onların gölgelerinden etkilenmektedirler. Bu fenomen bölge ile ilgilenen ülkelerinin iç politikada ve uluslararası ilişkilerde bu kuvveti ya kendi grubuna katmak, ya kendi güdümüne koşturmak ya da bastırmak yönünde stratejiler geliştirmelerine yol açtı. Buradan hareketle, siyasal İslamın ve Orta Asya bölgesinin Asya ve özellikle Güney Asya üzerindeki etkisi çağdaş dünya siyasetinin her köşesine yayılan ve hiç bir ülkenin kaçınmadığı bağımlılık gerçeğini hem desteklemekte hem de örneklemektedir. Yeni cumhuriyetler ve onların politikaları şimdiden çeşitli ülkelerin İslam dünyası ve bu dünyanın iç ve dış gelişmeleri hakkındaki siyasal anlayışlarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Bu cumhuriyetlerin ortaya çıkışı Asya'da yeni radikal olasılıklar için siyasal hünerleri gündeme getirdi. Orta Asya'daki gelişmelerin yalnızca Orta Doğu'da değil aynı zamanda Güney Asya, Çin ve genel olarak Asya'da önemli etkisi olacaktır. A.B.D.'nin yaptığı gibi sadece siyasal İslamın öncüsü ve Batı'ya karşı bir tehdit oluşturan İran üzerinde durmak, Asya ülkelerinin iç ve dış politikasında görülen veya ortaya çıkmakta olan sayısız eğilimi ihmal etmek anlamına gelmektedir. Gerçekten yakın geçmişteki deneyim ve dengeli görüşlerin ışığında İran'ın endişelerinin büyük oranda iç meseleleri ile ilgili olduğu, maceracılık için ayırabileceği kaynakların oldukça kısıtlı olduğu, ve Orta Asya'daki icraatlarının tutarlı bir itidal (ölçülülük) içinde olduğuna işaret etmektedir (9). Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ve uluslararası ilişkilerdeki varlıkları uluslararası ilişkilerde - İran'ın itidali gibi - eş zamanlı olarak temel trendleri yansıtmakta ve bu trendlere katkıda bulunmaktadır. İran'da bağımsız Azerbaycan sınırına yakın gayrimemnun bir Azeri azınlığın varlığı kendi içinde bir itidal faktörü ve Tajikistan'daki iç savaş ta Tahran üzerinde aynı itidal etkisini yaratmaktadır (10).

Herşeyden önce yeni cumhuriyetlerin coğrafi olarak (Avrupalı veya Batılı bir perspektiften) Asya'nın merkezinde olduğunu ve Asya'nın coğrafi bir terim ol-

duğunu hatırlamalıyız. Konumuzu daha iyi anlamak ve siyasal analiz amacıyla Asya ülkelerinin ortak kültür, kimlik veya ideolojileri paylaşmadıklarını kabul etmeliyiz. Bölgede dört veya beş kapsamlı kültür kuşağı, üç veya dört büyük din, yüzlerce dil ve etnik tabakalar ve oldukça değişik iklimler mevcut. Bölgeyi coğrafi yakınlığının dışında ortak özellikler taşıyan bir bütün olarak algılamak ya gerçekle çok zayıf bir ilişkisi olan bir idrak ya da siyasal ereklerle beslenen ve temelde birbiri ile uyuşmayan ögeleri beraber koşma denemesinden ibarettir (11). Üstelik, Asya genelinde ve hatta eski Orta Doğu bölgesinde Orta Asya gibi altbölgeleri içinde bulundukları üstbölgelerde vurgulayan siyasal haritaların yeniden çizilmesi için baskılar artmaktadır. Augustus Richard Norton'un gözlemlediği üzere,

Süpergüç rekabetinin Arap-İsrail anlaşmazlığını maskeleyemediği bu dönemde altbölge çekişmeleri daha açık ve daha bölücü olacaktır. Bölgesel karışıklığın yeni nedenleri komşu hegemon güçlerin komşu ülkelerdeki reform hareketlerini önleme girişimlerinden kaynaklanabilir. 1994 Yemen iç savaşında Suudi Arabistan'ın oynadığı rol bu açıdan yol gösterici; ki saygın raporlar Suudilerin iç savaşa müdahalesini ve savaşı nasıl körüklediklerinin altını çizmektedir. (12)

Rusya ve Özbekistan'ın Tacikistan ve Afganistan'daki iç savaşlara olan müdahaleleri diğer örneklerdir. Özbekistan Duşanbe'de ne reforma ne de zafere imzasını atabilen hükümet tarafından karşı tarafa geçmek üzere manevra yaparken Rusya giderek daha da derin olarak savaşın içine girmektedir. Bu arada Orta Asya cumhuriyetlerinin kendi aralarında ve Rusya ile olan bölgesel işbirliği girişimleri bataklığa saplanmaya devam etmektedir (13). Fakat Norton'un gözlemlerinin bir diğer sonucu var, o da Orta Asya'nın "altbölgesinde" olup bitenler az çok eski Orta Doğu bölgesini ve Körfezi, Güney Asya'yı ve Çin'i etkileyip bu bölgelere sıçrayacaktır (aynı gözlem tersine de geçerlidir). Ne Orta Asya ne de bu bölgeler karşılıklı etkileşimden ne de karşılıklı bağımlılıktan kaçabilecekler. Gerçekte her ikisi şu anda vukuu bulmaktadır.

Bu nedenle Orta Asya bölgesi hakkında konuştuğumuz zaman aslında konuştuğumuz şeyin beş komşu cumhuriyetin ortaya çıkışı ile daha önceki siyasal algılamalarımızın yeniden tasarlanmaya zorlandığıdır. Bu itibarla, sadece anılan tasarlama sonrası bölgenin düşünsel alanda birleşik bölgesel bir anlam ifade ettiği ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyimle her ne kadar şimdi bu bölge İslam uygarlığının ve yeni Orta Doğu bölgesinin bir parçası olsa da, anılan tasarlama sonrası durum kendi içinde temel ve ana bir siyasal yapılanmaya işaret etmektedir. Ama Orta Asya bölgesi kendisine dışarıdan yöneltilen siyasal konseptlerden ve bir ölçüde homojen olmasından ötürü bütünsel bir bölge ve altbölge olmaktadır. Orta Asya kesinlikle bir birlik arz etmemekte ve daha önceleri de olduğu gibi bölgesel işbirliğinin herhangi bir şekli için olağanüstü engellerle karşılaşmaktadır.

Orta Asya cumhuriyetlerinin Asya üzerinde bıraktığı etkinin kaynağını beş yeni komşu ve büyük oranda müslüman devletin - görünüşe göre bir daha geri al-

namayacak şekilde - ulus statüsü ve bağımsızlık kazanmaları gerçeği teşkil etmektedir. Ayrıca bu gerçeğin müslüman ülkelerde ve önemli müslüman azınlıkların veya değişik İslami etnik grupların bulunduğu ülkelere dini ve ulusal bazda siyasal filizlenmelerin olduğu bir zamanda olması da dikkat çekici. Kazanılan yeni bağımsızlık Orta Asya halkları ile etnik bağları olan ülkelere sorun ve fırsatları beraberinde getirmektedir. Orta Asya cumhuriyetlerinin kendi politikalarını yapmaları ve başka ülkelerle ilişkiye geçmeleri özgürlüğü eski Orta Asya konseptini ve bu konseptte dayalı bölgenin siyasal gerçeklerini paramparça etmektedir. Siyasal açıdan Orta Asya, yarı kıtayı ve Çin'in müslüman nüfusunu, etnik olarak eski Sovyet cumhuriyetleri ile bağlantısı olan veya siyasal olarak ilintisi olan bölgeleri önemli ölçüde etkilemektedir.

Moskova'nın yıllarca süren Sovyet yönetimi altındaki öncelikli stratejik hedefi Orta Asya bölgesini Türkiye, İran ve Çin gibi diğer İslami kültürel ve siyasal bölgelerden koparmaktı / ayırmaktı. Orta Asya terimi bir sınır terimi idi. Bu terim bir grup müslüman cumhuriyeti etnik akrabalardan ve din kardeşlerinden parmaklıkla ayırmakta ve sınırın Sovyet tarafında zorla kabul ettirilen siyasal bir kültürün sınırlarını çizmekteydi. Çünkü insanlar Sovyet gücünü Çin'den, Afganistan'dan, İran'dan vb. 'den ayıran sınırın her iki tarafında da yaşıyordu, açık veya kapalı olarak Sovyet politikasında ve müslüman ülkelerin Orta Asya'ya yönelik politikalarında hep uluslararası bir gündem mevcuttu. Moskova'nın SSCB'deki milliyetçilik olgusunu bir türlü kavrayamaması büyük oranda SSCB'nin dağılması ve Orta Asya cumhuriyetlerinin ortaya çıkmasında rol oynadı. Ama bu cumhuriyetlerin ortaya çıkması Orta Asya cumhuriyetleri, Rusya, Çin, İran, Afganistan ve dolaylı olarak Pakistan ve Hindistan ile kendi aralarında sınır sorunlarının ortaya çıkmasına da meydan verdi (14). Orta Asya konusunda uzman bir Alman araştırmacı olan Hans Braeker'in 1990 yılında belirttiği üzere,

Mevcut sınırlar çoğunlukla Rusya ve İngiltere arasında yapılan ve amaçları Orta Asya'da ikisinin kudret çıkarlarını belirlemek ve güvenceye almak olan anlaşmalarla çizilmiştir. Bu şartlar altında çizilen sınırlar etnik grupları, klanları ve hatta aileleri birbirinden ayırmaktadır. Anılan durum Sovyetler Birliği'nde İslamın yarattığı sorunların temelinde yatan en önemli etkidir (15).

Bugün bu sorunlar yalnızca Rusya için geçerli değil, (bazı aşırı Rus unsurların kuzey Kazakistan'da gözü var), ama aynı zamanda Sincan eyaleti için endişelenen Çin, Hindistan ve Keşmir, etnik kavgaları / sıkılgan İslami kimliği ile Pakistan ve oldukça büyük Özbek ve Tacik azınlıkları ile Afganistan için de geçerlidir.

İrredantist ve ayrılıkçı hareketlerin yeniden şekillendirilmiş devletler ve sınırlar talep etmesi ihtimali büyük müslüman nüfusa sahip ülkelerin karşılaştıkları tek sorun değil. Daha yaygın olan bu insanların dirilen milliyetçilik anlayışları ki bu çoğunlukla yeniden canlanan bir dini şuur tarafından ifade edilmekte ve destek görmektedir. Braeker'in işaret ettiği gibi,

Bu tarihi şartlardan çıkan sonuç ise Kafkasya-Transkafkasya ve Orta Asya halklarının İslami şuurlarının önemli ölçüde milliyetçilik vasıtası ile güçlendiğidir. İslami ortak bir inanç olarak ilan etmelerinden dolayı kendi etnik benzerlik ve farklılıklarının farkına vardılar, Ruslar ile olan farklılıkları kavradılar ve Çin sınırına yakın oturanları ise Hun Çinlileri ile olan farklılıklarını gördüler (16).

Bu gözlem aynı oranda bu yeni cumhuriyetler için de geçerlidir. Bu cumhuriyetlerin yoğunlaştırılan dini-millî şuurları kendi aralarındaki etnik farklılıkların (70 yıllık Sovyet ulus yapılanmasının ve modernizasyonun ürünü) bilincine varmalarını da perçinledi. Her ne kadar milliyetçilik ve İslamizm birbirinden ayrı iki fenomen olsa da, birinin uyanması diğerinin filizlenmesi için hem neden hem de sonuç teşkil etmektedir. İslami şuurlanmanın yanında büyüyen bir olgu da milliyetçilik ki bu İslamcılar ile milliyetçiler için olduğu kadar iç muhalefet hareketlerinin de ortak bir çıkar / amaç için kaynaşmalarını engellemektedir. Etnik öğelerle yüklü karşılıklı şüpheler bölgesel işbirliği ve birleşme için kuvvetli bir engel oluşturmaktadır (17). Bu durumdan ötürü oluşan boşluk komşu ülkeler için Orta Asya bölgesini manipüle etmek veya nüfuz arttırmak için çekici hale getiriyor, ya da kendi müslüman halklarının sorunlarını ertelemek ve bölgedeki etkilerini arttırmak için ilgi odağı haline getiriyor (18). Anılan faktörlerin ışığında Orta Asya bölgesinin kalkınması ve uluslararası ilişkilerdeki yeri yalnızca kendi politikalarına bağlı olmadığı, aynı zamanda Asya ülkelerinin iç ve dış politikalarına da bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Çağdaş Orta Asya bölgesinin uluslararası ilişkilerdeki yerini inceleyen çoğu çalışma İran ve Rusya ve Türkiye ile Rusya arasındaki rekabet üzerinde durdu. Bu rekabet kendi kökenleri ile Orta Doğu'nun değişen parametrelerine işaret etmekte. Fakat bölgenin bu tür bir odaklama ile incelenmesi Orta Asya bölgesinin Asya boyutunda uluslararası ilişkilerdeki yerini gözden kaçırmaktadır. Örneğin Japonya Rusya ile süregelen gerginliklerinden ötürü Rusya ve Çin'in Asya'da güçlü bir konum elde etmelerini engellemek istiyor (19). Japonya aynı zamanda kendisi için Körfez ve Orta Doğu krizlerine bağımlı olmayan alternatif enerji kaynakları geliştirmek istiyor. Japonya bu yüzden Orta Asya cumhuriyetlerinin Asya Kalkınma Bankasına üyeliklerine kefil oldu ve ikili petrol ve boru hatları anlaşmaları ile başka mütevazî ekonomik yardım programları için imkanlar aramaya başladı (20). Tokyo'nun politikasının temelinde Rusya ile olan daha büyük bir anlaşmazlığın etkileri, Rusya'nın Asya'daki etkisini sınırlandırma isteği ile eski Sovyet coğrafyasında ekonomik alternatifler bulma isteği yatıyor.

Japonya'nın hedefleri ve politikaları hiç te özgün değil. Orta Asya bölgesi içinde ve civarındaki her aktör aynı amaçlara hizmet eden benzeri tekil hedef ve politikalara sahip. Birçok devletin hedef ve politikaları İslami otoriterliğe karşı alternatif olacak iktisadi kalkınma sorunu etrafında (çoğunlukla enerji

çıkabileceğini düşünüyorlarsa da çok az gözlemci Ankara, Tokyo ve Washington arasında uzanan nüfuz rekabetinin tehlikeli olduğunu düşünmekte. Bu göreceli rahatsızlık liberalizmin geleneksel düşüncesi yani ekonomik rekabetin askeri rekabete nazaran barıştırıcı ve yararlı sonuçlar üreteceği savına dayanmakta. Aynı zamanda Orta Asya civarının dışında hakim olan bir algılama da silahlı mücadeleye dönüşmedikçe rekabetin bütün sorun ve sakatlıklarına rağmen mübah olduğudur. Bu nedenle bölge büyük oranda yalnız başına ve rakip ülkelerin rekabetine bırakılabilir (22).

Yani, büyük dış yatırımcılar Orta Asya bölgesini yapısal deformasyonların savaş olarak ülke sınırlarını aşmaması durumunda, enerji hariç geleneksel bir katmanlaşma paterni /ekonomisi ile kenarda kalmış / durgun bir yer olarak bırakacaklar (23). Bölgenin hemen yanı başındaki Tacikistan ve Afganistan'daki iç savaşlara olan ilgisizlik te anılan kayıtsızlığın bir ürünü. Esas olarak Orta Asya'daki dış ilginin kaynağı yalnızca enerji olanaklarından ileri gelmektedir. Ekonomik kalkınma, eşitlik ve devletin rolü gibi daha kapsamlı sorunlara enerji ve yüksek teknoloji şehir yatırımları yapan yabancılar tarafından kulak asılmayacak, çünkü bu tür uğraşlar Orta Asya cumhuriyetlerinin nüfus artışı ve köhne iktisadi yapılanma gibi kendi iktisadi problemleriyle uğraşabilme yeteneklerini zayıflatacaktır. Doğrusu bu dış yatırımlar bölgesel ekonomiyi küresel ekonomi ile entegre ederek ve Orta Asya'nın daha geri kalmış sektörlerini oldukları yerde bırakarak ikiye ayırabilir. Yeni "bölgesel devletin" en saygın ve seçkin analizcilerinin de belirttiği gibi sözüm ona "bölgesel devletin" öncelikli bağlantıları, içinde bulundukları devletlerle değil dünya ekonomisi ile gerçekleşmekte (24). Bu tür bir devlet giderek marjinalleştirilen bir dinazor olarak görülmekte ve bu görüş doğal olarak devletin doğrudan sermaye akışlarına ve ekonomik dolayısı ile siyasal kudretine gölge düşürmektedir. Ulusal sınırların ötesinde ekonomik güçleri davet eden bu fikrin savunucuları devleti daha az sorumlu yaparak ekonominin yeni gelişmiş "adalarından" yayılan zenginliği yine devlete eşit olarak dağıtma misyonunu ve kabiliyetini yüklemektedirler (25). Bu nedenle sosyo-ekonomik ve etnik çatışmalar Orta Asya ekonomisinin "marjinalleştirilen" sektörlerinde ağırlaşacaktır. Her ne kadar bir bölgedeki refahın diğer bölgelere taşıdığı söylene de mevcut deneyimler üçüncü dünyada bir sektör veya şehirdeki refahın neo-klasik iktisadi ütopyanın iyimser olarak ön gördüğü şekilde diğer bölgelere taşmadığı da bir gerçek (26).

Orta Asya bölgesindeki yabancı çıkarların deneyimi bu ütopyanın pek yakında olmadığını göstermektedir. Rusya Kazakistan'da kendisinin kontrol etmediği her çeşit kar getiren enerji girişimini bloke edeceğini belli etti (27). Moskova Türkmenistan ile de aynı çizgiler doğrultusunda manevra yapıyor fakat bu girişimler daha başarısız kaldı (28). Rusya'nın İran, Hindistan ve Çin ile olan Antant'ı (entente) Orta Asya bölgesinin gerçek anlamda uluslararası bir bağımsızlık kazanmalarını önlemek için ve bu cumhuriyetler bunun farkındalar (29). Bu yüzden Orta Asya cum-

huriyetleri bu tuzaktan kurtulup enerji ve hammadde işletimi vasıtası ile özgün ve ulus çapında özerk bir kalkınma gerçekleştiremezlerse yapısal hastalıkları daha da yoğunlaşacaktır. Bu durumda her iki dünyanın en kötü yanlarını almış olacaklar, hem azalan siyasal otorite hem de üzerinden gelinemeyecek derecede ciddi yapısal sakatlıklarla karşı karşıya kalacaklar. Bu cumhuriyetler için siyasal liderlerinin "bölgesel devletlerin" ortaya çıkmasına ayak uydurmaları veya giderek köhneleşen bir ekonomi üzerinde nominal bağımsızlık sahibi olmak ta çözüm değildir (30). Bu tür bir ekonominin getireceği manzara, klasik üçüncü dünya türü olup, azman şehirleşmiş bir başkent ve bir veya iki adet kalabalık nüfusunu besleyemeyen şehirden ve kırsal alanda devamlı istikrarsız aşırı bir nüfustan ibarettir. Bu manzara olagelecek etnik ve dini gerginliklerin ışığında Orta Asya bölgesinin başarısı için iyi bir reçete değildir.

Bu ikilemin korkunç sonucu Orta Asya bölgesinin ve benzeri devletlerin yapısal sorunlarının eldeki imkanların yetersizliğinden kendi evlerinde, ilgi yetersizliğinden de bölge dışında çözülmeyeceğidir. Bölgesel veya ulusal sınırları aşan bir savaş olmadıkça kendi çürümelerine terk edilecekler (31). Adlandırıldıkları üzere yeniden yapılanma amacı ile yapılsa da 1945'ten bu yana dış askeri müdahalelerin yararı giderek azaldığından başarılı bir dış askeri müdahale için olasılıklar oldukça az. Orta Asya bölgesi Rusya, Çin, Pakistan, İran ve belki de Türkiye için olduğu gibi stratejik öneme haiz olsa da Tacikistan örneğinin gösterdiği gibi askeri müdahale çözüm değildir. Böylece Orta Asya bölgesinin uluslararası bölgesel sistem içerisindeki yeri Richard Falk'ın melankolik gözlemini doğrulamakta,

Çıkarılacak temel sonuç şudur ki, kurumsal cemaatleri ve yetenekleri ile bölgesel topluluklar, anayasal olarak ılımlı ve muktedir devletler gibi, hastalıklı anarşizmlerine ve kendi siyasal ortamlarındaki mevcut sorunlara çözüm bulmak için sarf ettikleri gayretlere benzer çözüm bulabilme yeteneklerini geliştiremediler (32).

Bundan başka Asya-Pasifik bölgesinde yapılan bazı yeni analizler iktisadi bağımlılığın rakip ülkeler arasındaki "yüksek politikaları" o kadar olumlu etkilemediğini, aksine siyasal ve askeri rekabeti teşvik ettiğini belirtiyor. Bu gözlem özellikle ticaret ve yatırım akımlarının çok eşit olmayan bir şekilde dağıldığı Asya-Pasifik ve Orta Asya bölgesinde doğru olabilir. Ve gerçekten,

Asyanın "bölgeselliği", özellikle yakın geçmişte, bütün bölge ve hatta bütün ülkeler bazına oturtulmadı, bilakis toplumun imtiyazlı dev büyüme katmanları üzerine kuruldu. Bu da sözüm ona "bölgesel devletler" in ortaya çıkışına meydan veriyor (33).

Böylece Asya iktisadi kalkınması genel olarak oldukça eşit olmayan ve kat

Üstelik eğer büyük Asya ülkelerinin Orta Asya cumhuriyetleri ile yaptıkları ticaret kısıtlı, nazik ve devlet müdahalesine açık ise o zaman kendi aralarındaki eşgüdüm için olabilecek ekonomik saikler de naziktir. Ne var ki ekonomik rekabet konusunda yapılacak aşırı bir kamuoyu baskısı daha da derinleşen siyasal bir rekabete yol açmaz, aynı zamanda da istemeyerek te olsa iç ve dış güvenlik konularındaki samimi bir diyalogu bastırır (34). Bu yüzden Hindistan ve Pakistan arasındaki Orta Asya rekabeti şimdilik ekonomik bir rekabetle sınırlı kaldıysa bu gelecek için o kadar da olumlu bir işaret değildir.

Pakistan, Hindistan ve Orta Asya Bölgesi

Güney Asya'da hem Pakistan hem de Hindistan'ın iç politikaları bu hükümetler tarafından talepleri karşılanmadığı açık olan İslami azınlıkların yarattığı müşkül durumdan oldukça etkilenmektedir. Orta Asya cumhuriyetlerinin siyaset sahnesine çıkması bu acil iç meselelere uluslararası bir boyut ekledi. Öyle gönünüyorki Güney Asya'daki İslami hareketler, müslüman ülkelerde halkın ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmadığı, gerçek bir toplum duygusu ve siyasal katılım yönündeki siyasal özelemlerinin yerine getirilmediği genel bir trendi yansıtmaktadır. Buna ilaveten, Orta Asya bölgesinin sahneye çıkması ile Pakistan ve Hindistan arasındaki ilişki, uluslararası ilişkilerde küresel bir trend olan iç ve dış politikanın "karşılıklı olarak tamamı ile iç içe girmesi" (interpenetration) veya münferit devletlerin yüksek politika ve alçak politikalarının (güvenlik politikası ve iktisadi politika) karşılıklı olarak tamamı ile iç içe girmesinin" bölgesel ifadesi anlamına geliyor.

Yakın geçmişte yapılan bir Pakistan güvenlik politikaları analizi Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ile iki müslüman bölgenin tekrar birbirine bağlandığını, Pakistan'a stratejik derinlik getirdiğini, düşman SSCB'nin kaybolduğunu, Afganistan ve ötesini kapsayan jeopolitik bir saha açıldığını ve genişletilmiş bir ekonomik ve kültürel topluluğun oluşması için umut verdiğini belirtti. Birçok Pakistanlı için Orta Asya bölgesi "İslamın yaşandığı" "doğal" bir ev oldu (35). Pakistan'ın 1990-1994 arasındaki nükleer projesi ile ilgili Hindistan ve A.B.D. arasındaki anlaşmazlık esnasında Orta Asya bölgesi daha çok Hindistan'ın Güney Asya'daki stratejik üstünlüğüne karşı bir önlem konumunda idi (36). Fakat Orta Asya cumhuriyetlerinin Pakistan iç politikası üzerinde de hatırı sayılır etkisi oldu. Orta Asya cumhuriyetlerinin ulaşım, altyapı ve pazarlama prosedürleri konularında inanılmaz boyutlarda iktisadi talepler ile ortaya çıkmaları Islamabad'ın kararlılıkla sürdürdüğü özelleştirme, iç haberleşme ve ulaşım ağları kurulmasının hızlandırılması gibi icraatlarını - Orta Asya cumhuriyetlerine acil olarak gerekli mantığıyla - mazur gösterip meşrulaştırdı (37). Yani, oluşan yeni bir dış gelişme bir devletin iç politikada başka türlü yapamayacağı veya tasvip görmeyeceği bazı icraatlarını yapmasına olanak sağlamıştır. Bu icraatların/olayların bu şekilde ola-

gelmesi iç ve dış yani yüksek ve alçak politikanın "karşılıklı olarak iç içe girmesi" prensibini örneklendirmektedir.

Fakat Pakistan Orta Asya bölgesi gibi bu bölgenin ortaya çıkması ile ilintili olan etnik ve dini gerginliklerden muaf değil. Gerçekten de meşru farz edilen İslami bir amaç uğruna uygulanan ve başka şartlar altında olsaydı oldukça tepki çekeceği açık iktisadi politikalar uygulayarak, Islamabad zaten kötü durumda olan iç krizlerini daha da alevlendirdi. 1995 Martında Pakistan'ın ikinci büyük şehri, ana deniz limanı ve en büyük ticari, endüstriyel ve finansal merkezi olan Karaçi'de Amerikan diplomatları öldürülüp bir cami havaya uçuruldu. Bu son şiddet olayları Karaçi'yi 30 yıldır parçalayan gerginliklerin en son ifadesidir. Bu tür gerginliklerin temelinde Urduca konuşan ve "Muhacir" olarak adlandırılan göçmenler ile burada oturan Sindler arasındaki ihtilaflar yatmakta. Bu şiddet olayları 1964 yılında başlamasından bu yana hiç bir zaman kontrol altına alınamadı. Şimdilerde bu gerginlikler her bir grubu temsil eden fraksiyonlar tarafından politize edildi ve Karaçi'deki uyuşturucu ticaretinden büyük karlar elde eden rakip uyuşturucu baronlarının şiddet gösterileri ile daha da katmanlaştırıldı (Karaçi'de tahmini olarak 1.2 milyon eroin kullanıcısı mevcut) (38). Gerçekten de Başbakan Benazir Bhutto'nun alevlendirici retoriği 1995 Haziranında etnik gerginliklerin, grevlerin ve şiddet olaylarının daha da artmasına yol açtı. Bu durum karşısında hem sürgündeki Muhacir liderleri hem de hükümet yetkilileri şehrin "tamamı ile çöküşün eşiğinde olduğuna" dair görüş birliği içinde olduklarını açıklamışlardır (39).

Aynı zamanda, devletin 1980 lerdeki iç politikaları, Afganistan savaşı ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu hiç te küçümsenmeyecek boyutlarda yaygın bir İslami hareketin dirilmesi söz konusu. Pakistan başlangıçtan beri hep kendini İslami bir devlet ve İslamın öncüsü/meşale taşıyıcısı olarak lanse etti. Buna rağmen bu birleştirici gözükken siyasal yaklaşımda hep etnik huzursuzluğun ifade edilen gerginlikleri mevcuttu. Örneğin 1980'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin ve/veya Afganistan'daki komünist hükümetin Pakistan'ın sayısız etnik ve kabile çekişmelerini bu ülkeyi destabilize etmek için kullanacakları endişesi vardı (40).

Fakat şimdi, Pakistan'daki şiddet olayları, Keşmir'de devam eden şiddet ve huzursuzluk, Afganistan ve Tacikistan'daki iç savaş, Orta Asya'da beş yeni cumhuriyetin ortaya çıkması ile Asya'nın bu bölümünün bütün jeopolitik yapısı derin ve kapsamlı bir transformasyondan geçiyor. Bu değişimin işaretleri Karaçi'de oldukça keskin. Esas olarak polis "kanun icra ve yürütmeyi bıraktı" ve yalnızca önemli kontrol noktalarını tutmakla yetiniyor.

Eğer bu iki senaryodan herhangi biri gerçekleşirse Pakistan'ın bulunduğu bölgede daha da çok şiddet olaylarının meydana gelmesi beklenebilir. Hükümet askeri olsun İslamcı olsun, muhtemelen Keşmir ayaklanmasını, Afganistan ve belki de Tacikistan'da bir veya daha fazla fraksiyonu, ayrıca Pakistan'ın Hindistan, Afganistan ve dağılma sonrası Orta Asya bölgesine ilişkin genel stratejisine Orta Asya'nın katkısını destekleyen vizyoner politikaları şiddetle destekleyecektir. Bu tür senaryolardan herhangi birini uygulamaya kalkmak yalnızca kuvvet kullanımı ve İslami ideolojinin yayılması ile sınırlı kalmaz. 1995 Martındaki terör saldırılarından önce Pakistan hükümeti sıkı bir uyuşturucu avı kampanyası başlatmıştı. Fakat Başbakan Bhutto'nun ifadesine göre uyuşturucu baronları Karaçi'deki en aşırı köktendinci gruplara para yardımı yaparak karşılık verdiler (42). Orta Asya bölgesi çok önceden uyuşturucu yetiştirilmesinde, işlenmesinde ve dış dünyaya ulaştırılmasında bir bölge olarak ortaya çıktığından Pakistanlı uyuşturucu baronlarının işin bu yanı ile aynı oranda eskiden beri ilgileri olduğu kuvvetle muhtemel. Bu yüzden uluslararası uyuşturucu gelirlerinin İslami hareketlerin siyasal veya şiddet amaçlı icraatlarına kanalize edilebileceği oldukça olası gözükmektedir. Bu durum narkotik-terörizmin Orta Asya'dan kuzeye Rusya'ya, güneye Hindistan ve Pakistan'a, doğuya da Çin'e uzanan bir kuşağın devrimci politikaları ile ilintili İslami bir örneğini oluşturur. Orta Asya bölgesinin sınırlarının oldukça gözenekli ve kolay geçilir olması uyuşturucu trafiğinin Rusya'ya ve ötesine hareket etmesine kolaylık sağlıyor. Eğer gerçekleşirse narkotik-İslamizmin uluslararası bağlantıları birçok devlet için önemli bir istikrarsızlık faktörü olacaktır.

Bu mütalaa ve senaryolar Hindistan ve Pakistan'ın Orta Asya bölgesini nasıl algıladıklarını anlamının önemini açığa vuruyor. Yakın geçmişte Far Eastern Economic Review'un belirttiği gibi,

Pakistan, Asya'da köktendinciliğin etkileri konulu soruların pivotu olarak belirliyor. Batılı stratejik endişeler Pakistan'ın şimdiden Afganistan, Tacikistan ve Keşmir'de üç iç savaşa bulaştığı yönünde. Her üç iç savaşta da Pakistan'ın dini partileri veya silahlı kuvvetleri tarafından gizlice desteklenen köktendinci unsurlar mevcut (43).

Bu nedenle Pakistan'daki gelişmelerin etkileri Orta Asya bölgesi, Hindistan ve Çin'de de hissedilecektir (44). Ayrıca, hem Suudi hem de İran parası ve ajanları Pakistan'daki Sünni-Şii çekişmesinde faal olarak rol alıyor, toplulukların "kalplerini ve akıllarını" ve tabii aydınları kazanmaya çalışıyorlar (45.) Bu rekabet Pakistan'ı uluslararası İslami seferlerin nesnesi ve potansiyel olarak ta konusu yapıyor ki bu durum Pakistan'ın bölgesel gelişmeler açısından önemini arttırmaktadır.

Pakistan'ın Orta Asya bölgesine olan ilgisi Sovyetler Birliği'nin dağılması ile hızlandı. Ama bölgeyi yeni stratejik bir fırsat olarak algıladı ve bu algılama sonucu uygulanan politikalar kaçınılmaz olarak Hindistan'ın da bölgeye daha fazla ilgi göstermesine neden oldu. Bu yüzden Orta Asya Hindistan-Pakistan rekabetinde tali bir

meseleden öte anlam kazanmaktadır. Bölge Hindistan veya Pakistan'ın potansiyel hinterland'ı veya gerisi ve bu yüzden de her iki devletin de yakın ilgisine ve dikkatine maruz kalmakta. O halde, Orta Asya cumhuriyetlerinden bakıldığında, bu cumhuriyetler Rusya, Türkiye ve İran dışında bir seri karmaşık uluslararası bağlantıların içine girmiş olmaktadır. Gerçekten de Orta Asyalı liderlerden Hindistan ve Pakistan'a veya bu ülkelerden Güney Asya'ya yapılan hiç bir devlet ziyareti, Hindistan ve Pakistan'ın Keşmir ve diğer ikili sorunları konularında destek aradıklarını belirten ortak bildirimleri olmaksızın tamamlanmış sayılmıyor (46).

Pakistan'ın Orta Asya'daki politikaları ve algılamaları bölgede aktif diğer ülkelerle paylaşılan İslami, jeopolitik ve ekonomik çıkarların çakıştığı bir karışımı yansıtmaktadır. Önce ülke içindeki uyumsuz eyaletleri birleştirmek, daha sonra yurtdışında önce Afganistan ve şimdi de Orta Asya'yı entegre etmek üzere ulaşım bağlantıları konusunda verilen önem / hassasiyet Pakistan'ın uzun vadeli stratejisinin temelini oluşturmaktadır (47). Öyle gözüküyor ki, Orta Asya özgürlüğüne kavuşup Afganistan'daki Moskova yanlısı nüfuz kaybolunca, İslamizm, Hindistan ile olan jeopolitik - stratejik rekabet ve ticaret / ulaşım yoluyla gelen ekonomik fırsatlar birçok planlayıcıya beklenmeyen stratejik alanları açtı.

Görünüşe göre Pakistan iç siyaset yelpazesinde mevcut tüm fraksiyonlar Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ile önemli bir fırsatın doğduğu konusunda hemfikirler. Ayrıldıkları nokta bölge ile olan yeni ilişkide vurgunun Hindistan'a karşı İslami birlik kartına mı, Pakistan mal ve servisleri için önemli hava ve kara ulaşım yolları ile bağlantılı büyük bir pazar ve ekonomik hinterland'ının yaratılmasına mı, yoksa Orta Asya'yı Hindistan'a karşı stratejik bir hinterland olarak görmeye mi yapılacağıdır (48). Pakistan'ın Orta Asya bölgesine yönelik stratejisindeki bu ayrımlar doğal olarak İslamabad'ın bölgedeki politikalarının etkinliğinin azalttı (49). Örneğin Pakistan Silahlı Kuvvetleri Hindistan'a karşı gelecekte girilecek bir savaşta İslami stratejik bir sırt ve derinlik aramakla meşgul. Böyle bir savaşta Pakistan Silahlı Kuvvetleri kendisinden üstün olan Hint donanma ve hava kuvveti tarafından bloke edilemeyen / önlenemeyen bir donanma sahip olabilirdi (50). Pakistan'ın tasarladığı bu Orta Asya Afganistan ve Çin'in batısında yer alan ve büyük oranda müslüman Kırgız ve Kazak nüfusa sahip Sincan eyaleti de dahil edilmektedir. Bu politikanın ekonomik hedefi Pakistan'ın yol, liman ve ulaşım merkezi olmasını sağlamak ve bu bölgeleri kapsayan entegre olmuş bir blok oluşturmak (51).

Pakistan her üç amaç için de, stratejik-siyasal, ekonomik ve dini-ideolojik alanlarda girişimlerde bulundu. Yeni cumhuriyetleri süratle tanıdı ve Orta Asya bölgesine Pakistan Hava Yolları (PIA) vasıtası ile bağlantılar kurarak ve bir dizi ulaşım projeleri ve Afganistan'dan Pakistan'ın limanlarına uzanan petrol bor

ön görüyordu (52).

Fakat daha dikkatli bir inceleme bu stratejik vizyonun Pakistan'ın olanaklarının ötesinde olduğunu göstermektedir. Dahası bu vizyon Orta Asya cumhuriyetlerinin çıkarları ile de çakışmıyor. Orta Asya hükümetleri bir tür İslam ligi kurmak durumunda olmadıkları gibi Hindistan ile olan ticaretten de çok fazla çıkar sağlamıyorlar ki kendilerini ilgilendirmeyen Hint-Pakistan rekabetine bulaşmak istesinler. İkincisi, Pakistan bugün bir bölgesel süpergüç olamaz. Pakistan hem yeterli kaynaklardan hem de Orta Asya bölgesi ile direkt kara bağlantısından yoksun. Bölge ile direkt kara bağlantısının olabilmesi için ya Sincan ya da Afganistan ile birleşmesi lazım. İki olasılık ta imkansız. Çin İslam kartını oynamayı şiddetle red ediyor ve Sincan'ı ekonomisi ile daha da entegre etmek için mümkün olan her gayreti sarf ediyor, böylelikle Sincan Orta Asya ekonomileri için bir Çin köprüsü oluşturacak ve onları Sincanla birlikte Çin'e bağımlı kılarak İslam kartını açmalarını önlemeyi düşünüyor (53). Çin bu nedenlerden ötürü Pakistan'ın gizli olarak Hindistan ve Keşmir'deki ayrılıkçı İslami hareketlere sahip çıkmasına şiddetle karşı çıkıyor (54). Çin'in Orta Asya'da İslam ve Pakistan yörüngesine girmiş Sincan'ı da içine alan yenilenmiş ve organize edilmiş bir blok fantazisine müzahama göstermesi ihtimali bulunmuyor.

Afganistan'daki iç savaş, bu ülkeye bir ulaşım yolu için yapılması gereken büyük yatırımların önüne geçiyor. Bir anlamda Moskova'ya karşı yapılan Afgan savaşı ana yollar için yapılan bir savaştı ve bugün çok az şey değişti. Savaş devam ettiği sürece ne bölge dışından ne de içinden yabancı yatırım bu ülkeye gelecektir. İkincisi, Pakistan Afganistan iç savaşındaki rolü dolayısı ile İran'ın şüphesini de üzerine çekti, ve bu İran ile Hindistan arasında Orta Asya'yı etkileyen ticaret ve ihracata yönelik yatırım ve ulaşım projelerinde yakınlaşma ve işbirliğini doğurdu (55). Üçüncüsü, Afganistan'daki kaos ve Orta Asya bölgesinden Pakistan'a karayolu ve limanlar bazında güvenilir altyapı eksikliğinin olması Pakistan ticaret nüfuzunun patlaması yönündeki umutları söndürdü. Bu da Rusya, İran, Türkiye ve Çin gibi diğer oyunculara sıra gelmesini sağladı. Ayrıca, bu durum artık iyice şüphelenen Hindistan'ın İran ile birlikte bölgeye girmesine olanak sağladı (56). Şüphesiz ki Pakistan'da büyük sermaye projelerinin ve özelleştirmenin potansiyellerine ulaşamamaları ile iş aleminin 1992-94 arasında vaad edilen ortamı yaratamaması ekonomik şartların daha da kötüleşmesine katkıda bulundu.

Bunun yanında Orta Asya cumhuriyetleri, Pakistan'a Moskova ile mücadelesi esnasında yaptığı gibi köktendinci partileri desteklemesini düşmanca ve kışkırtıcı bir tavır olarak algılayacaklarını açıkca iletiler (57). Orta Asyalı liderler 1991 yılında bile İslamabad'ı Afganistan'da köktendinci bir rejimi deskeklemenin oradaki Tacikleri provoke edeceği, böylece bu devletin daha da parçalanıp şiddetin artacağı, muazzam göçmen akımlarının olacağı ve kabul edilemez bir domino etkisinin başlayacağı konusunda uyardılar. Ve bu uyarılarını o tarihten bu yana tekrarlamaktalar

(58). Kültürel tanımlamanın ötesine giden bir müslüman kimliğe dayalı siyaset Orta Asya cumhuriyetlerinin laik liderleri tarafından ezilmesi gereken bir tehdit olarak görülüyor. Onlara göre Tacikistan'daki iç savaş bu tür bir İslami politizasyonun mantıksal sonucundan başka bir şey değil (59).

Orta Asyalı liderler Pakistan'ın onları sebepsiz yere Keşmir sorununa taraf etmeye uğraşmasından haklı olarak şüpheleniyorlar, çünkü Pakistan 1994 yılında yapılan Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) toplantısında birleşik bir müslüman blok yaratmaya çalıştı. ECO, 1964 yılında nüfuslarının çoğunluğu müslümanların oluşturduğu Türkiye, İran ve Pakistan tarafından kurulan ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yeniden canlanan bir örgüt. Başbakan Bhutto'nun 1995 yılında Özbekistan'a yaptığı gezi bu tür görüşmeler için başka bir fırsattı (60). Bütün cumhuriyetlerin huzursuz etnik azınlıklara sahip olduğu Orta Asya'da, azınlık haklarına yakın veya self-determinasyona dem vuran retorik bir destekten öteye giden herhangi bir girişimde bulunmak zaten mevcut rahatsız durumu daha da kötüleştirebilir (61). Bu tür kaygılar Pakistan'ı Orta Asya'da oldukça ihtiyatlı adım atmaya zorluyor. Bu kaygılar aynı zamanda Pakistan'ın bölgedeki çekiciliğinin sınırlarını da gösteriyor.

Hindistan

Pakistan'ın açıkca başlattığı İslami atağı, ayrılıkçı Hintlilere verdiği destek ve Orta Asya bölgesine olan ilgisi Yeni Delhi'de Hint karşıtı İslami bir programın parçaları olarak kaydedildi (62). Gerçekten de önde gelen Hintli analizciler Pakistan ile olan rekabetin bölgeyi fidiye altında tutsak aldığını düşünüyor (63). Bu yüzden aynı analizciler bu ülkelerin Pakistan'ın İslami bayrağı altına girmelerini önlemek gerektiğini belirtiyorlar (64). Başka bir deyişle, Hindistan Orta Asya bölgesine başlıbaşına bir bölge olarak değil, Pakistan ile olan rekabeti bağlamında ek bir bölge olarak bakıyor. Anita İnder Singh'in yakın geçmişte belirttiği üzere, Delhi açısından bu politikaya karşı en iyi silah özellikle Özbekistan ile ekonomik işbirliğine gitmek, fakat yalnızca bununla da yetinmemek gerek (65). Hindistan, ülkesindeki iç huzursuzluğunun başlıca nedeninin Pakistan'ın müdahalesi olduğunu ve Pakistan'ın nükleer kabiliyet elde etmesinin ona İslam unsuru ile Hindistan'da "sınırlı-yoğunlukta bir çatışma" için kışkırtma imkanını verdiğini düşünüyor. Pakistan bu uğurda meydana gelen toplu katliam korkularını (örneğin müslümanların 1992'de Ayodha tapınağının, 1995'te Keşmir'de müslüman bir türbenin imha edilmesi olayları gibi) sömürüyor. Bu olaylardan sonra sayısız müslüman sabotajcı şehir eş

gibi aşırı Hint milliyetçisi partilerin eline propaganda malzemesi verecektir. Eğer problemi görmezlikten gelirse çatışmalar daha da artabilir (67).

Bu mütalaalar Hindistan'ın ne içeride ne dışarıda İslamizme kayıtsız kalamayacağını göstermektedir çünkü her ikisi de tam olarak birbirine benzer fenomenler olmasa da aralarında bir ilişki mevcut. Bununla beraber Singh Pakistan'ın Orta Asya bölgesinde müslüman ülkeler nezdinde ve Rusya'nın Pakistan ile arasındaki yoğun rekabetinden dolayı din kartını oynayarak sonuç alamayacağını düşünüyor. Delhi hala bölgeye İslamabad ile olan rekabeti ışığında bakıyor (68).

Sonuç olarak Hindistan, Orta Asya bölgesi ile olan ticari ve ekonomik ilişkilerini süratle genişletmek üzere harekete geçti ve bu uğurda İran, Çin ve Rusya ile muhtemel bir Pakistan / İslam nüfuzuna karşı işbirliği yapıyor. 1994 yılında Rus ve Hint hükümetleri liderleri yayınladıkları Yeltsin-Rao bildirisi ile her türlü etnik ve dini anlaşmazlıkların kışkırtılması, devletlerin ve hükümetlerin istikrarsızlığa sürüklenmesi ve sınırların değiştirilmesi yönünde yapılacak gayretlere ortak olarak karşı çıktıklarını belirttiler (69). Bu bildiri 1992 yılında başlatılan bir politikanın devamını gösteriyor. O zaman Hindistan'ın Rusya elçisi "Sınırlarımıza yakın Asya'nın önemli bir bölümü yer alıyor, bu bölgede barış ve istikrar ortak çıkarımızdır. Bu bağlamda biz bu istikamette yapılacak gayretlerimizi geliştirmek / takviye etmek istiyoruz" yorumunu yapmıştı (70). Bunu müteakiben her iki ülkenin uzmanları bölgedeki uzun vadeli karışıklık ve istikrarsızlığı köktendincilerin istismar edecekleri uyarısında bulundular (71). Onun için, Hindistan Pakistan'a yapılacak ticaretin yolunu değiştirmek üzere, İran'ın Türkmenistan'a tren yolları bağlantılarını kurmasını desteklemektedir (72). Türk Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Özdem Sanberk 1992 yılında Yeni Delhi'yi ziyaret ettiğinde iki ülke "Orta Asya bölgesinde laik güçleri teşvik edici amaçlar için eşgüdüm sağlama" konusunda görüş birliğine vardılar (73). Orta Asyalı liderlere yapılan veya onların Hindistan'a olan ziyaretlerinde hem onlar hem de Hintli liderler köktendinci politikalara olan antipatilerini açıkça ifade etmişlerdir (74). Bazı yazarlar Hint-İsrail yakınlaşmasının ve belki de Çin-İsrail yakınlaşmasının ardında yatan nedenlerden birinin ortak bir İslam antipatisi olduğunu düşünüyorlar (75). Bu değişen ilişkiler Asya'da siyasal İslamın yarattığı tehdit algılaması etrafında dönen yeni ittifakların şekillenmesine işaret ediyor.

Fakat bu savların hiçbirisi Orta Asya bölgesinin İslamizm karşıtı liderlerinin otomatik olarak Hint yanlısı olmaları anlamına gelmiyor. Hindistan da altyapı, ekoloji ve ulaşım yatırımları için yeterli ekonomik güce sahip değil. Hem bu tür yatırımları Afganistan ve Tacikistan'daki iç savaşlar bitene kadar yapamaz. Üstelik Hindistan'dan Orta Asya bölgesine olan kara bağlantısı ya Çin ya da Pakistan üzerinden geçmek zorunda, her ikisi de Hindistan'ın bölgede durumunu sağlamlaştırmasını görmek istemiyor. Bu değişimler Asya'da devletlerarası ilişkilerin dinamik bir tarzda şekillendiğini ifade ediyor. Fakat bu ne Hindistan'ın ne de Pakistan'ın Orta

Asya'daki gelecek "Büyük Oyunu" kazanacakları anlamına gelmiyor.

Nihai analizde bölgeyi kendileri arasındaki rekabetin ışığında görmekte ısrar ettikleri sürece ne Hindistan ne de Pakistan bölgede baskın bir rol oynayabilir, veya gerçek yeteneklerini maksimize ederek Orta Asya bölgesinin yapısal sorunlarını çözebilirler. Karşılıklı mücadeleleri birbirlerinin gayretlerini boşa çıkaracak, bölgeye yardım etme yeteneklerini zayıflatacak ve Orta Asya'nın iki ülkeyi de kendi çıkarları için (azami şekilde olmasa da) kullanmalarına olanak sağlayacak çünkü Hindistan-Pakistan rekabeti Orta Asya'nın yarı kıta ile olan ticari ilişkilerini geliştirme gayretine engel olacaktır. Coğrafi olarak avantajlı konumda olan komşularla yapılacak ve karşılıklı olarak yararlı bir süreç başlatacak dış ticaret bağlantılarının engellenmesi zaten nazik olan Orta Asya ekonomilerine olumsuz etkiye bulunacak. Daha da kötüsü, bu iki ülke Orta Asya bölgesini rekabet edecek bir diğer saha olarak görmeye devam ettikçe, İslami kimlik ve bu kimliği destekleme ve teşvik etme kapasitesinin siyasal ifadesi Hindistan-Pakistan rekabetinde daha da popüler bir araç olacaktır. Bu durumda ne Orta Asya ne de Güney Asya etno-milliyetçi ve dini savaşların ateşlerinden kurtulabilecektir (76). Pakistan Atom Enerjisi Kurumunun eski başkanı Munir Ahmad Khan'ın belirttiği gibi,

Keşmir sorunu her iki ülkenin enerjilerini tüketiyor, yalnızca ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkileyerek değil, ama aynı zamanda bütün yarı kıtanın büyümesini esir alarak. Diğer Asya ülkeleri ekonomik olarak dört nala koşarken Güney Asya geride kalıyor. Güney Asya ülkelerinin tümünün GSMH toplamının Güney Kore'nin GSMH'sından daha az olması hayret vericidir. Hindistan ve Pakistan'ın ihracatlarının toplamı Malezya'nın ihracatından daha azdır (77).

Bu ekonomik zayıflık Hindistan ve Pakistan'daki etnik huzursuzluğun temelini oluşturuyor. Bütün bu faktörler Pakistan'ın bölgesel garantör veya hegemon olmak için uğraşmasının getireceği riskleri de gösteriyor. Bu yönde sarf edilecek gayretler bütün bölgesel dengeleri bozacak, istikrarsızlığı büyük boyutlarda arttıracak, Çin ile olan ittifakını sarsacak, ve Pakistan'ın bu kadar şaşaalı / kapsamlı bir strateji ve politikanın altından kalkamayacağını gösterecek. Pakistan'ın iç işlerindeki ciddi istikrarsızlıkları da göz önüne alındığında. Orta Asya bölgesine gösterilecek aşırı bir ilgi kendi rejimini de zedeleyebilir. Şu anda Pakistan'da hükümet karşıtı asiler füze ve roketle atılan bombaları kullanıyorlar ki bu asilerin arkasındaki ciddi / esaslı parasal kaynakları ve gittikçe artan şiddetin boyutunu göstermektedir (78). Dolayısı ile Pakistan yalnızca önemli ölçüde amaçlarını ılımlılaştırır ve bölgenin tekrar Rusya'ya entegre olmasına karşıt ülkelerle gerçekçi bir işbirliğine giderse Orta Asya'da anlamlı başarılar imza at

olarak geri kalmış bu bölgede dış politika ile ekonomik politikaların nasıl iç içe geçtiğini ve bölge nosyonunun coğrafi yakınlık dışında nasıl parçalandığını göstermektedir. Hindistan, Pakistan veya olası diğer bir ülkenin bölgesel bir çerçeve geliştirmesi derhal devletlerarası rekabet, etnik rekabet, dini ayrılıklar ve gerçek bir bölgecilik anlayışı için gerekli olan genel öğelerin eksikliği engellerine çarpıyor.

Örneğin, son jenerasyon boyunca Asya'daki en temel ilişkilerden biri Hindistan ve onun müttefiki Sovyetler Birliği'ne karşı olan Pakistan-Çin ittifakı idi. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Çin'de dağılma korkusunun artması ve İslamcı otorite / keskinlik (eğer geçmişte olduğu gibi dış destek devam ederse bu otorite / keskinlik Sincan eyaletinin Çin'den ayrılmasına yol açabilir) Asya'da çok önemli ve temel bir yeniden şekillenmenin olabileceğine işaret etmektedir. Asya'daki yeni trendler İran ve Pakistan'ın Orta Asya ekonomilerini kendi ekonomilerine bağlamak için ECO'yu bir araç olarak görüp yeniden canlandırma yollarını arattırdı. 1994 Ekiminde Pakistan'ın müttefiki Çin eski düşmanı Hindistan'a sürpriz bir öneri ile yaklaştı.

Çin'in Delhi'deki büyükelçisi "bölgesel ticaret gruplarına karşı" Hindistan ile ikili bir ticaret bloku önerdi. Bu blok havacılık ve uzay gibi yüksek teknoloji alanlarında eşgüdüm sağlayarak askeri ve ekonomik eşgüdüm için bir örnek oluşturabilirdi. O tarihten bu yana çok az bir gelişme olmasına rağmen Hindistan Endüstri Konfederasyonu bu tür bir pazarın avantajlarını süratle anladı (79). Çinlilerin Hintlileri yoklamasının ardından Hint analizcileri takip eden Amerikan reaksiyonunu rapor ettiler. Bu reaksiyon Savunma Bakanı Perry ve Ticaret Bakanı Brown'un Hindistan'a gelerek Hint-Amerikan savunma ve ticaret işbirliğini güçlendiren çeşitli anlaşmalar imzalamaları şeklini aldı (80). Anlaşılacağı üzere Hindistan Orta Asya bölgesinde ve diğer alanlarda Washington ile işbirliği yapmayı Çin ile çalışmaya yeghliyor (81).

Buna rağmen Çin bununla kalmadı. Pekin, Pakistan'a Orta Asya ticareti için Çin üzerinden Orta Asya'ya direkt kara bağlantısını sağlayan Karakoram anayolunu kullanma hakkını vermekte tereddüt etmiyor. Çin, yakın geçmişte Çin malları için bir transfer taşıma kolaylığı teklif etti ki Afganistan'daki kaos gözönüne alındığında bu Islamabad tarafından çok arzulanan bir gelişme oldu. Ve son olarak Çin Ekonomik Eşgüdüm Örgütü ECO'ya, (Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerinden oluşan bir ticaret bloku) üye olmak için ilgi gösteriyor (82).

Açıktır görüldüğü üzere, Orta Asya bölgesinde esash çıkarları olan Çin, ciddi olarak bölge ile ticaret için bütün kapıları aralayacak ve kendisine bölgedeki uluslararası örgütlerde azami hareket kabiliyeti sağlayabilecek bir konum arıyor. Bu amacını gerçekleştirmek için uzun süredir devam eden jeostratejik ilişkilerini altüst etmekten çekinmiyor, Pakistan ile ciddi riskleri göze almaktan kaçınmıyor. Çin'in buradaki politika değişikliği, Çin'in genel arzusu, yani Asya'yı etkileyen bütün uluslararası kuruluşlardaki varlığını ve hareket kabiliyetini maksimize ederek aynı za-

manda Asya'da olup bitenler için sorumluluğunu minimize etmek isteği ile uyum içinde (83). ECO'ya ve Hindistan'a olan bu yaklaşımlar, Çin'in Orta Asya bölgesi ve civarındaki uluslararası ilişkilerde bir taraftan İslamizm tehlikesini savuşturmak ve aynı zamanda Asya'da yapılacak herhangi bir güvenlik girişimindeki merkeziliğini ve vazgeçilmezliğini vurgulamak yönündeki artan kararlılığını sembolize etmektedir.

Sonuç

Hiç şüphe yok ki, Orta Asya, Asya ve Güney Asya bölgeciliğin kolay beklentilerini ve uluslararası ilişkilerin düzenli paternlerini şaşırtan mahiyetteki ilişkilerine devam edecekler. Elbette, bu coğrafi bölgeler karşılıklı olarak daha fazla ilişkiye geçip birbirilerine olan bağımlılıkları artacak. Fakat bu kendi içlerinde, bölgelerinde veya aralarındaki ikili ve çok yönlü ilişkilerinde istikrar getirmeye yetmeyebilir. Orta Asya bölgesinin geleceği kömünizmin yapısal mirası ve gerçekten de muazzam boyutlardaki ekonomik ve ekolojik problemlerden ötürü sınırlıdır. Üstelik Orta Asya cumhuriyetleri kendi aralarında birçok önemli konuda anlaşmazlık halindeler ve birbirilerine duydukları güvensizlik ortak politikalara yönelik herhangi bir hareketi engellemektedir (84).

Benzer şekilde Pakistan'ın bölgedeki ülkeleri kendi tarafına çekme gayretleri, Afgan iç savaşı, Hindistan-Çin-Rusya üçlüsünün İslama dayalı politikalara olan mu-kavemeti ve Pakistan'ın kendi iç zayıflığı nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Gerçekten de, Pakistan'ın bu yöndeki gayretleri Asya politikalarında yeniden derin yapılanmaları, yani, fakat yalnızca bu olmamakla beraber, Hindistan-Çin-Pakistan ilişkilerini başlatmaya yardımcı olmuştur.

Anılan uluslararası rekabetler Orta Asya'nın yeni statüsünün iç politikada yeni trendleri geliştireceği, fırsat oluşturduğu, meydan okuduğu veya mazur gösterildiği sosyo-ekonomik trendlerle üst üste gelmektedir. Pakistan, Hindistan ve Çin artık yeni ve değişik bir Orta Doğu bölgesine eskisinden daha çok bağlılar. Pakistan yalnız kalmış görüntüsünü veriyor ve 1995 Martında bütün dünyanın gözlemlediği gibi ciddi iç krizler ile karşı karşıya. Ama Pakistan'ın krizi Hindistan, Güney Asya ve Orta Asya için ciddi sorunlar getirmekte ve yeniden canlanan Rus hegemonyasına karşı bir rakibi zayıflatmış için de ayrıca önem arz etmektedir.

Pakistan'ın iç ve dış ilişkilerindeki krizleri, Çin'in ülkesinde ve dış dünyada İslami hareketlerden korkusu, Orta Asya'nın azgın iç zaafı, hepsi Asya uluslar sistemini yeni ve taze bir şekilde değişime zorlayan unsurlardır. Asya ve Orta Doğu bölgeleri hakkındaki anlayışlarımız değiştiğiçe aynı zamanda bu bölgelerin kendileri hakkındaki anlayışları da değişime maruz kalıyor. Bu süreç

Notlar:

1. Daniel Pipes, "The Event Of Our Era: Former Soviet Muslim Republics Change the Middle East", Michael Mandelbaum, Ed., *Central Asia and the World*, New York: Council on Foreign Relations Press, 1994, p. 85.
2. Carol R. Saivetz, "Gorbachev's Middle East Policy: The Arab Dimension", David H. Goldberg and Paul Marantz, Eds., *The Decline of the Soviet Union & the Transformation of the Middle East*, Boulder, Colorado: Westview Press, 1994, p. 24.
3. Fawaz A. Gerges, *The Superpowers and the Middle East: Regional and International Politics, 1955-1967*, Boulder, Colorado: Westview Press, 1995, pp. 6, 177-178.
4. Sandy Gordon, "Resources and Instability in South Asia", *Survival*, XXXV No. 2, Summer, 1993, pp. 66-87 for south Asia, on Central Asia, William Fierman, Ed., *Soviet Central Asia: The Failed Transformation*, Boulder, Colorado: Westview Press, 1991. Boris Z. Rumer, *Central Asia: A Tragic Experiment*, Boston: Unwin Hyman, 1989, and Jack A. Goldstone, "The Coming Chinese Collapse", *Foreign Policy*, No. 99, Summer, 1995, pp. 35-52.
5. Graham E. Fuller and Ian O. Lesser, *A Sense of Siege: The Geopolitics of Islam and the West*, Boulder Colorado: Westview Press, 1995, p. 6.
6. Augustus Richard Norton, "The Challenge of Inclusion in the Middle East", *Current History*, XCIV, No. 58, January, 1995, p. 2.
7. John Battersby, "Arab Leaders Stumped By Rise of Militant Islam", *Christian Science Monitor*, March 7, 1995, pp. 1, 7.
8. Norton, p. 2.
9. Bu aşağıda belirtilen yazarların vardığı ortak bir sonuca, Patrick Clawson, Ed., *Iran's Strategic Intentions and Capabilities*, Fort Lesley J. McNair, Washington, D.C.: National Defense University, Institute for National Security Studies, McNair Paper 29, 1994, passim.
10. Laurent Lamote, "Iran's Foreign Policy and internal Crisis", *Ibid.*, p. 21.
11. Samuel S. Kim, "Chinese and Russian Perspectives and Policies Toward the Korean Reunification Issue", *Korea and World Affairs*, XVIII, No. 4, Winter, 1994, p. 696.
12. Norton, p. 3.
13. Örneğin Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un söylediklerine bakınız, Taşkent, Narodnoye Slovo, Rusça, 30 Mayıs 1995, *Foreign Broadcast Information Service, Central Eurasia* (Bundan sonra FBIS SOV), 95-104, 31 Mayıs 1995, s. 83, Moskova, *Moscow News*, İngilizce, 21-27 Nisan 1995, FBIS SOV, 95-089-S, 9 Mayıs 1995, s.1
14. Hans Braeker, "Soviet Policy Toward Islam", Andreas Kappeler, Gerhard Simon, Georg Brunner, Edward Allworth, Eds., *Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*, Caroline Sawyer, Trans., Durham, North Carolina: Duke University Press, 1994, p. 159.
15. *Ibid.*, see also Kiaras Grabaghi, "Development Strategies for Central Asia in the 1990s: In Search of Alternatives", *Third World Quarterly*, XV, No. 1, March, 1994, p. 104.
16. Breaker, p. 159.
17. Grabaghi, pp. 113-115, Martha Brill Olcott, "The Myth of 'Tzentral'naia", *Orbis*, XXXVIII, No. 4, Fall, 1994, pp. 549-565.
18. *Ibid.*, Stephen Blank, "Energy, Economics, and Security in Central Asia", Carlisle, Barracks, Pa. Strategic Studies Institute, U.S. Army Jar College, 1995.
19. Örneğin, Kazakistan 1994 Nisanında Aktau'da yeni bir rafinerinin inşaatına ve Atyrau'da mevcut olanın da modernize edilmesini tartıştıkları "temel bir anlaşma" ya işaret eden Japonya'ya döndü. Bu iki proje Mitsubishi'nin batı Kazakistan'dan doğu Kazakistan'a Çimkent gibi Hazar Denizi depozitlerine katılan ve ülkenin doğusuna giden boru hatları döşediği projelerini bir parçası. Bu projeler özellikle Kazakistan'ın petrol bağımsızlığını desteklemek için yapılan projeler. *Foreign Broadcast Information Service Pacific Rim Economic Review*, 10 Ağustos 1994, s. 13-15.
20. *Ibid.*, *Ibid.*, January 12, 1994, pp. 6-7, *Ibid.*, August 24, 1994, p. 8, Ahmed Rashid, "No Smoke Screen", *Far Eastern Economic Review* (henceforth FEER), December 16, 1993, pp. 46-47.
21. Blank, passim.
22. Richard Falk, "Regionalism and World Order After the Cold War", *Australian Journal of International Affairs*, IC, No. 1, May, 1995, p. 10.
23. *Ibid.*
24. Kenichi Ohmae, "The Rise of the Region State", *Foreign Affairs*, LXXII, No. 3, Spring, 1993, p. 80.
25. *Ibid.*, pp. 82-87, Falk, p. 9.
26. Ohmae, p. 83, Falk, pp. 8-10.
27. Ian Bremmer and Cory Welt, "One Nation--Indivisible: The Trouble With Democracy in Ka-

- zakhstan", *Working Papers in International Studies*, I 95-4, Stanford university, Stanford, CA., 1995, pp. 18-19.
28. Blank, pp. 14-15.
29. Stephen Blank, "The Background of Russian Nuclear Exports to Iran", Forthcoming, *Jane's Intelligence Review*.
30. Falk, pp. 8-11, Ohmae, pp. 82-87.
31. Falk, p. 10.
32. *Ibid.*, p. 11.
33. *Ibid.*, p. 8.
34. Shannon Selin, "Asia Pacific Arms Buildups Part Two: Prospects for Control", Institute of International Relations at the University of British Columbia, Vancouver, Canada, *Working Paper No. 7*, November, 1994, pp. 4-5.
35. Maqsdul Hasan Nuri, "Pakistan's Security perceptions in the Post-Cold War Era", Kanti P. Bajpai and Stephen P. Cohen, Eds., *South Asia After the Cold War: International perspectives*, Boulder, Colorado: Westview Press, 1993, pp. 97-100, Itikhar H. Malik, "Pakistan's National Security and Regional Issues: politics of Mutualities with the Muslim World", *Asian Survey*, XXXIV, No. 12, December, 1994, p. 1089.
36. Nuri, pp. 97-98.
37. Malik, p. 1089.
38. John F. Burns, "Bomb and Gunmen Kill 11 at Pakistan Mosque", *New York Times*, March 11, 1995, p. A1-2.
39. Ahmed Rashid, "Fear and Loathing", *FEER*, June 22, 1995, p. 26.
40. Rasul Bakhsh Rais, *War Without Winners: Afghanistan's Uncertain Transition After the Cold War*, Karachi, Oxford: Oxford University Press, 1994, p. 237.
41. Burns, pp. A1-2.
42. John F. Burns, "Killings Strain U.S. Pakistani Relations", *New York Times*, March 12, 1995, p. A10.
43. Ahmed Rashid, "March of the Militants",

61. Nadkarni, pp. 5-6.
62. Shekhar Gupta, "India Redefines its Role", *Adelphi Papers*, No. 293, 1995, p. 52.
63. Ibid., p. 62, Nadkarni, pp. 9-11.
64. Örneğin, Brigadier N.B. Grant AVSM (Ret.), "Kashmir--Not Just Law and Order Problem", *U.S.I. Journal*, July-September, 1994, pp. 335-337.
65. Anita Inder Singh, "A New Indo-Russian Connection: India's relations With Russia and Central Asia", *International Affairs*, LXXI, No. 1, January, 1995, pp. 79-81.
66. Gupta, p. 53, Grant, pp. 335-337, "Trapped", *The Economist*, June 17, 1995, p. 38.
67. Ibid., p. 50, Emily MacFarquhar, "A Volatile Democracy", *U.S. News & World Report*, March 27, 1995, pp. 36-37.
68. Singh, pp. 79-82.
69. Moscow, *Interfax* in English, June 3, 1994, *Foreign Broadcast Information Service Central Eurasia*, (henceforth *FBIS SOV*), 94-177, July 1, 1994, p. 4.
70. Moscow, *Rossiyskaya Gazeta* in Russian, July 31, 1992, *Foreign Broadcast Information Service, Central Eurasia*, *FBIS Report*, (Henceforth *FBIS USSR*), 92-107, August 24, 1992, p. 45.
71. S.Nihal Singh, "Indo-Russian Goals for Central Asia", *International Herald Tribune*, September 22, 1993, p. 8.
72. Moscow, *Izvestiya* in Russian, October 1 1993, *FBIS SOV*, 93-192, October 6, 1993, p. 1.
73. Mutahir Ahmet, "Euro-Central Asian Relations", *Eurasian Studies* (Ankara, II, No. 1, Spring, 1995, p. 55.
74. Delhi, *All India Radio News Network*, in English, January 5, 1994, *FBIS NES*, 94-003, January 5, 1994, p. 49, 114.
75. Mark Stenhouse, "Central Asia: A Catalyst For Change", *International Defense Review-Defense* 95, p. 48, Gerald Segal, "East of the Middle East", *Jane's Intelligence Review*, March, 1995, pp. 133-135.
76. Nadkarni, pp. 14,15.
77. Munir Ahmad Khan, "Security Implications of Nuclear Proliferation in South Asia", William H. Lewis and Stuart E. Johnson, Eds. *Weapons of Mass Destruction: New Perspectives on Counter-proliferation*, Fort Lesley J. McNair, Washington, D.C.: National Defense University Press, 1995, p. 81.
78. Islamabad, *The Pakistan Times*, in English, June 8, 1995, *FBIS NES*, 95-110, June 8, 1995, p. 75, Hong Kong, *AFP*, in English, May 22, 1995, *FBIS NES*, 95-098, May 22, 1995, p. 64.
79. Ali Abbas Rizvi, "ECO: From Geopolitics to Geoeconomics", *Asian Defense Journal*, Mart 1995, s. 25. Kayda değer bir not olarak en az bir Hint analistin açıkça burada Rusya'nın liderliğinin desteklenmesi gerektiğini ve Orta Asya bölgesine istikrar getirmek üzere Hindistan, Rusya ve Çin arasında işbirliği yapılması yönünde çağrı yapması idi. P. Slobdan, "International Aspects of the Conflict Situation in Central Asia", *Strategic Analysis* (Delhi), Haziran 1993, s. 265-281
80. Rizvi, ECO, p. 25.
81. Ibid.,
82. Ibid.,
83. Kim, pp. 707-712.
84. Olcott, pp. 549-565, Gharabaghi, pp. 113-115.

Jeopolitik Gelişmeler ve Türk Dünyası

Suat İLHAN

Türk Dünyası, ilk coğrafya kaynağından başlayarak Türklerin dalga dalga aktıkları toprakları, buralarda yaşayan Türkleri ve yaşadıkları, geçtikleri yerlerde bıraktıkları kültür değerlerini kapsar. Türklerin artık bulunmadıkları fakat mahzun kalmış Türk kültür unsurlarından birşeylerin bulunduğu yerleri bu dünyadan dışlamak zor olur.

Jeopolitik, coğrafi değerlerle beşeri değerlerin (ekonomik, sosyal, politik, askeri) ortak alanıdır. Jeopolitiği, coğrafyanın politikaya verdiği yön olarak anlamak yanlış olmaz.

Politikaları şekillendiren coğrafi değerleri de içeren jeopolitik bakış, siyasi bütünlüğün veya coğrafi bütünlüğün esas alınmasını gerektirir. Bu sebeple, Türk dünyasının jeopolitiği araştırılırken Türkiye ile birlikte siyasi bağımsızlıklarını kazanmış olan Azerbaycan ve Türkistan Türk Cumhuriyetleri esas alınabilir. Siyasi bağımsızlığını kazanmamış olan Türk toplulukları ve nüfuslarının önemli bölümü Türk olan Afganistan gibi ülkeler yan veri olarak düşünülmelidir.

Bütün dünyadaki Türk nüfusunun 150 milyondan fazla olduğu anlaşıyor. SSCB topraklarında 49.5 milyon Türk yaşıyordu. Türkiye (780 bin km²) hariç Azerbaycan ve Batı Türkistan (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, kültür farkı ile Tacikistan)** toprakları toplam olarak 4 milyon km²'den fazla yüz ölçümüne sahip bulunuyorlar.

Jeopolitik değerlendirmelerinde, saha en önemli güç unsurlarından birisidir.

Jeopolitik Değerlendirme

Jeopolitik konusunun yeniliği sebebiyle, güncel bir konunun jeopolitik değerlendirilmesi yapılırken, jeopolitik kuramının ana başlıkları ile hatırlanması gerekiyor.

Bu çalışmada, jeopolitik kuramlardan yeteri kadar ve esas konu gerektirdikçe söz edilmektedir.

İster tek bir ülke için yapılsın, isterse Türk dünyası gibi geniş bir alan söz konusu olsun, jeopolitik değerlendirmeler iki temel işlevi içerirler:

I. Jeopolitik değerlendirmelere dayalı durum tespit aşaması:

Değişmeyen coğrafi unsurlara göre; coğrafi konum, coğrafi bütünlük, saha, stratejik kaynaklar ve coğrafi özelliğin tespiti ve değerlendirilmesi.

Değişen beşeri unsurlara göre; bir ülke veya bölgenin ve tek tek toplum gruplarının kültür unsurları, sosyal, ekonomik, politik ve askeri varlığının tespiti.

2. Jeopolitik teorilere, dünya ve bölge güç merkezlerinin coğrafi ve jeopolitik konumuna göre; değişen unsurlarda imkân ve kabiliyetlerle, niyet ve amaçların coğrafi veriler dikkate alınarak ve güçler arası karşılaştırmalar yapılarak durum tespiti ve yorumlanması aşaması.

Bilindiği gibi politika, bir gücün geliştirilmesini ve bir amaca yönlendirilmesini içerir, amaca ulaşmak için benimsenen hareket tarzını anlatır. Gücü kullanarak amaca ulaşma işleminde coğrafyanın yeri ve değeri araştırılırsa jeopolitiğe ulaşılır. Jeopolitik politikaya coğrafi unsurların katılmasını, coğrafi unsurların politik değerlendirmelere dahil edilmesini sağlamaktadır.

Evrensel bir sorun sadece ekonomik veriler, sadece sosyal verilerle veya sadece askeri verilerle değil bütün bunları ve coğrafyayı hesaba katan bir çalışma ile çözüme kavuşturulabilir.

Jeopolitiğin özellikle ve önemle dikkate alınmasını gerektiren yeni gelişmelerden bir diğeri de, ulusal sorunların süratle evrensel yankılar uyandırması ve evrensel etkilere ulaşmasıdır. Bunun gibi evrensel olaylar da bizim ne kadar dışımızda olursa olsun hızla ulusal sorunlarımıza yansımakta, bizi de etkilemektedir. Ulusal sorunların evrensel sorunlarla birlikte ele alınması ve acunsal düzeyde değerlendirilmesi, konuların coğrafya dahil bütün unsurları ile ele alınması gereği ister istemez jeopolitiği devreye sokmaktadır.

Jeopolitik kuramlar ile ilgili çalışmalar sırasında gerek siyasi coğrafya ile jeopolitik arasındaki ayrımı daha iyi yapmak, gerekse politik düzeydeki uygulamalarda, durağan siyasi coğrafya ile hareketli jeopolitik değerlendirmelerin farkını ortaya koymak ve ifade edebilmek için, yeni iki kavram ihtiyacı ile karşı karşıya kalınmıştır. Konu ile ilgili ilk kitapta (Suat İlhan, **Jeopolitikten Taktiğe**, Harp Akademileri Yayını, Ankara, 1971) üzerinde fazla durulmayan "Coğrafi konum" ile "Jeopolitik konum" kavram ve terimlerine ikinci kitapta (Suat İlhan, **Jeopolitik Duyarlılık**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989) açıklamalar yapılarak geniş yer verilmiştir. Bu güne kadar bu terimlere bir itiraz gelmiş değil. İlerideki bölümlerde görüleceği gibi bu iki kavram jeopolitik açıklamalar için önemli yere sahip bulunuyorlar.

Ülkelerin coğrafi konumları ile jeopolitik konumları farklı durumlarını açıklar. Bir bölgenin coğrafi konumu değişmez; jeopolitik konum ise bölgedeki, çevredeki ve dünyadaki güç odaklarında vaki olacak her değişikliğe göre farklı bir değer gösterir.

Türkiye'nin Coğrafi ve Jeopolitik Konumu

Türkiye coğrafi konumu değişmediği halde jeopolitik konumu SSCB mevcutken başka değerde, SSCB dağıldıktan sonra başka değeredir.

Türkiye'nin coğrafi konumunu şu şekilde özetlemek mümkündür: Türkiye üç kıtanın teşkil ettiği Dünya Adasının menteşesi durumundadır. Aynı zamanda bu menteşe üzerine vurulmuş kilit ve bu kilidi açan anahtar değerindedir. Kuzeyi gü-

neye, güneyi kuzeye doğuyu batıya, batıyı doğuya açar ve kapatır. Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğunun birleştiricisi ve ayırıcısıdır. Bu coğrafi konum dünyada ve bölgede oluşabilecek her türlü güç yapısına göre büyük bir değer taşır.

Türkiye'nin jeopolitik konumu; açıklanan coğrafi konumu dünya ve bölge güçleri ile birlikte dikkate alındığı zaman açıklık kazanır ve anlaşılır. Türkiye'nin jeopolitik konumu, ABD, BDT, AB ve Orta Doğu'nun, dörtlü güç merkezinin birleşme noktasında, bu merkezlerin çıkarlarının yol kavşağında bulunuşu; NATO üyesi olarak güney kanat üzerinde oluşu; AB ile İslam dünyasının temas noktası üzerinde bulunuşu gibi güncel durumdaki dünya ve bölge güçlerinin oluşturdukları sonuç değerlerin karşılıklı vaziyetleri ile özelliklerini içerir.

Türkiye gerek konumu gerekse gelişen dünya değerleri açısından bir sınırlar ülkesidir. Anadolu Asya'nın Avrupa sınırını Trakya ise Avrupa'nın Asya sınırını oluşturur. İslamiyet ile Hristiyanlığın, yakın tarihe kadar NATO ile Varşova Paktı'nın, çok partili sistemlerle tek partili sistemlerin, doğu kültürü ile batı kültürünün, liberal ekonomik sistemle kollektif sistemin -bu sistem henüz tam olarak terk edilmiş değildir- sınırında yaşıyoruz. Türkiye jeopolitik konumunun bütün özellikleri ile bir sınırlar ülkesidir.

Sınırlar ülkesi olmak zordur. Önce çok güçlü bir kültüre, ekonomik, sayısal, politik ve askeri yapıya sahip olmayı gerektirir.

Coğrafyamız ve coğrafyamız üzerinde kurulan her siyasi yapı ve bu yapıdaki her değişiklik tarihte olduğu gibi bugün de bütün dünya ve bütün bölge güçleri için çok etkin, bu sebeple çok önemlidir.

Orta Asya Jeopolitik Konumu

Jeopolitik teorileri en çok ilgilendiren coğrafi bölgelerden birisi belki de birincisi Orta Asya'dır. Batıların Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile bu kadar yakından ilgilenmelerinde teoriler üzerinde Orta Asya'nın işgal ettiği önemli yer de etkili olmaktadır. Orta Asya'nın jeopolitik konumunu açıklayabilmek için teorileri kısaca hatırlatmak gerekiyor.

Teorileri, coğrafyaya dayalı teoriler, kuvvete dayalı teoriler olarak ayırmak mümkündür. Bizi ilgilendiren coğrafi teorilerdir. Birisi İngiliz Mackinder tarafından açıklanan (1918) Kara Hakimiyet Teorisi diğeri ABD'li Spykman'

görülyor.

Teorileri küçümsememek gerekir. II. Dünya Harbi hazırlıkları, II. Dünya Harbi uygulaması ve bu harpten günümüze kadar olan politikalarda büyük ölçüde hesaba katılmıştır.

II. Dünya Harbi'nin planlarını yapan Alman stratejistleri Alman Jeopolitikçilerinin düşüncelerini dikkate almışlardır. Almanlar kuramlar üzerinde çok uğraşmışlar uygulama ise doğru olarak belirlenen konseptlere uygun olarak yürütülememiştir. Rusya ile birlikte Balkanlara ve Kuzey Afrika'ya taarruz edilmesi, Kara Hakimiyet Teorisi ile Kenar Kuşak teorisinin aynı zamanda benimsenmesi olarak hatalı bir uygulamadır.

II. Dünya Harbi'nden günümüze kadar, Kara Hakimiyet teorisinin birinci safhasını gerçekleştiren SSCB'nin, ikinci safhaya ulaşmaması için mücadele verilmiştir. Kalpgah'a egemen olan SSCB'nin okyanuslara açılmaması için NATO, CENTO, SEATO gibi büyük örgütlenmeler meydana getirilmiş, Japonya ve Kore ile ikili ilişkiler kurulmuş, Kore, Vietnam, Afganistan harpleri göze alınmıştır.

Bütün bu gelişen olaylarda Orta Asya büyük bir işlev üstlenmiştir.

Mackinder, Orta Asya'ya daha önce egemen olan güçlerin yeterli iletişim ve ulaştırma imkanları bulunmadığı için dünya egemenliğini gerçekleştiremediklerini anlatır. Bu açıklamada Türk tarihinin bir gerçeği bulunmaktadır.

Jeopolitik unsurlar dikkate alınarak yapılacak tarih araştırması jeopolitiğe zaman derinliği kazandırır ve sebeplere yaklaşıır.

Orta Asya çok geniş bir alanı kapsar; alanın jeopolitik açıdan bir güç unsuru olduğuna daha önce değinilmişti. Ancak, kontrol edilebilecek büyüklükte bir alan güç verir. Mackinder'in belirttiği gibi iletişim ve ulaştırma yetersizliği sebebiyle hakim olunamayan alan şüphesiz zaafiyet yaratır.

Türk Tarihinin Jeopolitik Görünümü

Türk tarihi de coğrafi kaderin çizdiği bir akış gösterir. Milletlerin kaderini altı ve üstü ile tayin eden coğrafi emrivaki, Türk milletinin de dününde ve bugününde en önemli etkenlerden birisidir.

Orta Asya'da teşekkül eden Türk güç merkezlerinin büyük bir kadersizliği vardı: Türkler, Asya coğrafyasında hiç bir zaman tam bir coğrafi bütünlüğe ulaşamamışlar, bütün hudutlarını deniz ve diğer tür çok büyük engellere, doğal savunma unsurlarına dayandıramamışlardır.

Sonuçta doğal korunması olmayan hudutlarının çevresindeki birden fazla güçle, birden fazla cephede mücadele etmek mecburiyeti olan birer kıta içi devleti olarak kalmışlardır.

Ülkeler sınırlarının durumuna hudutlarının sağladıkları güvenliğe göre coğrafi özellik sergilerler: Kıt'a devleti (ABD, Avusturalya, Rusya gibi) ada devleti (İngiltere, Japonya gibi), kenar devlet (Japonya, Fransa, İtalya gibi), kıta içi devlet (Almanya,

Avusturya, Macaristan gibi), ülkelerin bu konum ve yapıları politikalarını çok büyük ölçüde etkileyerek şekillendirir.

Kuvvetli doğal sınırlara dayanmayan kıta içi devletlerinin çok sayıda komşusu ve bu komşuları ile daima bir takım sorunları bulunmaktadır. Ada devleti olan Japonya'nın karadan sınırı olan komşusu yoktur. Kıta devleti olan ABD'nin iki, kenar devlet olan İspanya'nın iki, buna karşılık kıta içi devleti olan Almanya'nın 9 komşusu bulunmaktadır. Coğrafya kıta içi devletlerine uzun ömür biçmez.

Kıta içi devletleri güçlenince komşuları korunmak için bu devlete karşı birleşirler, zayıf zamanlarında ise paylaşmak için birleşir veya pay kapmak için yarışır.

Birer kıta içi devleti olan Orta Asya'da kurulan Türk devletleri, daima tehdit altında bulunmalarının gerektirdiği güvenlik ihtiyacı ile askeri unsura öncelik vermişlerdir. Askeri unsurun gereği ve ana kaynağı olan vasıflı insan, Türk tarihinin ve diğer bütün büyüklüklerimizin de sebebini teşkil eder.

Türklerin büyük göçleri, devamlı dalgalanma içerisinde olmaları, bir ölçüde güvenle yaşanacak bir siyasi bütünlük arayışıdır.

Türklerin, bütün güçlüklerle rağmen kısmen coğrafi bütünlük sağlayan Ural Dağlarına, Hazar Denizine, Altay dağlarına, okyanuslara dayalı devletler kurdukları zaman, ulaştırma yetersizliği hakimiyetin devamlılığını önliyordu. Türklerin o günlerde bu büyüklükte devletler kurabilmiş olmaları birinci öncelikle ata hakimiyetleri ile mümkün olabilmıştır. At ulaştırma sorunun çözümünde gücü oranında etkili olabiliyor ve saha unsurunu değerlendiriyordu. Türk tarihinde at sahanın bütünleyicisidir; vasıflı insanımızdan sonraki ikinci önemli varlıktır. Türk devletlerinin büyüklüğü atın gücü ile orantılı olmuştur. Atlı uygarlık en iyi ve ilk uygulamasını Türklerde bulmuştur.

Kıta içi devleti durumunda kalan Orta Asya'daki siyasi birliklerimiz, çevrelerinde bulunan topluluklarla daima mücadele içerisinde idiler. Bu gerçeğin Orhun Yazıtları'nda da dile getirildiğini görüyoruz: "Kişi oğlunun üzerine cetlerin Bumin Kağan ve istemi Kağan hükümdar olmuş, hükümdar olunca Türk milletinin ilini, töresini idare etmişler. Dört taraf hep düşman imiş, ordu salarak dört taraftaki halkları itaat ettirmişler. "Gök Türklere bir defasında, Çinlilerin güneyden, Kıtaylar'ın doğudan; Dokuz Oğuzların kuzeyden saldırıya geçtikleri, bir diğer çarpışmada Çinliler, Onoklar, Kı

harebeleri ile imparatorluğun güney yanı asırlarca güven altına alınmıştır. Çaldıran meydan muharebesinde ise Şah İsmail'in esir alınamaması, gerçekleştirilen başarının kalıcı sonuçlar elde edecek şekilde sonuçlandırılıp İran coğrafyasına hakim olunamaması, bölgede devamlı kanayan bir sınır oluşmasına sebep olmuştur. Bu sonucun Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya ile de ilişkisinin kesilmesinde veya azalmasında etkili olduğu görülmektedir. Orta Asya daha önceki tarihlerde Anadolu için eksilmeyen bir destek ve kaynak oluştuyordu. İran, Orta Asya ile Anadolu'nun irtibatını büyük ölçüde kesmiştir. Günümüzde ve ileri tarihlerde aynı durumun oluşmasına imkân vermeyecek politikalar üretmek durumundayız.

Osmanlı imparatorluğunun Anadolu'ya Arabistan Yarımadasına ve Kuzey Afrika'ya hakim oluşu, Avrupa'nın Uzak Doğu ile irtibatı üzerinde tam bir kontrol sağlamasını gerçekleştirmişti. Bu durum imparatorluk için politik ve ekonomik açıdan yararlı oluyor, sağlanan coğrafi bütünlük güvenliğini artırıyordu.

Afrika'nın güneyinden dolaşan Avrupalılarla, Portekizlilerle yapılan deniz muharebelerinin kaybedilişi imparatorluğun etkisinin ve gücünün azalmasına sebep olmuştur. Hint Okyanusunda kaybedilen Portekiz deniz harpleri dünya tarihinde ve bizim tarihimizde evrensel düzeyde jeopolitik bir olaydır. Portekiz gemilerinin daha yüksek oluşunun da sebep olduğu yenilgi, Osmanlı imparatorluk tarihinde Viyana kuşatması gibi dönüm noktalarından birisidir. Kaybedilen ekonomik imkanlardan ayrı olarak imparatorluğun güney yanı da duyarlı oluyor ve güvenlik azalıyordu. Geniş bir sahaya sahip olsa da Osmanlı İmparatorluğu Hint Okyanusu yenilgisinden sonra artık bir iç devlet durumundadır. Bu tarihten sonra imparatorluğun güney yanı da, zamanla kuzey Afrika'yı kapsayacak şekilde çarpışılan cephe durumuna gelmiştir. Böylece coğrafi güçte azalma olmuştur.

Bir iç devlet durumunda kalan imparatorluk, son sekiz yılında, 1910-1918 arasında, Balkanların hemen her yerinde, Galiciya'da, Kafkaslar'da, Doğu Anadolu'da, Irak'ta, Yemen'de, Medine'de, Kızıl Deniz boyunca, Süveyş'te, Filistin'de, Suriye'de, Trablusgarp'ta, Çanakkale'de sonuç olarak ülkenin dört bir yanında muharebeler yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Bir kıta içi devleti için en fena sonuç gerçekleşmiş, imparatorluk dört tarafından ateş çemberi içerisine düşürülmüştür.

Türkiye ve Orta Asya Jeopolitiğindeki Gelişmeler

Türkiye'nin fizik coğrafyası ve coğrafi konumu, SSCB'nin dağılması sonucu gelişen uluslararası durumdan etkilenip değişmemiştir. Gene üç kıtanın birleşme yeri üzerinde bulunuyoruz. Coğrafyamız bugün de, kuzey-güney, doğu-batı yönlerini birbirine karşı açıp kapıyor, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'nun ortasında bulunuyor ve buraları birbirine bağlıyor.

Sanılanın aksine dünya siyasi coğrafyası da çok değişmemiştir. Ülkeler duruyor ve hudutlarını koruyorlar.

Kurulan ittifaklarda ve ülkelerin birçoğunda güçlerinin değerinde değişimler ol-

muştur.

Önce Doğu Bloku, Varşova Paktı dağılmış, bu dağılmanın sonunda Doğu Avrupa ülkelerinin SSCB ile ilişkisi kesilmiştir. Daha sonra SSCB'ne bağlı cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmeye başladıkları görülmüyor. Sonuç olarak siyasi coğrafyada büyük bir değişiklik olmamıştır.

Asıl değişiklik; önce Doğu Avrupa ülkeleri ile SSCB'nin teşkil ettikleri Doğu Bloku'nun dağılarak Doğu Avrupa ülkelerinin bloktan ayrılması, bunun ardından SSCB'nin dağılarak onu teşkil eden cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmalarının meydana getirdiği yenilik, güç dengelerindeki farklılaşmadır. Doğu Bloku'nun sonra SSCB'nin dağılması, iki kutuplu dünyayı bir anda, bir bakış açısına göre tek kutuplu, diğer bir bakışa göre çok kutuplu dünya durumuna sokmuştur. Ülkelerin siyasi hudutlarında değil güçlerinde değişiklik olmuş, Doğu Bloku'nun dağılması yeni gruplaşma arayışları getirmiş, taraflar ve ortaklıklar belirsizleşmiştir. Değişen coğrafi konum değil jeopolitik konum ve jeopolitik yapıdır.

Kırk beş yıldan daha uzun bir süredir iki odağa göre üretilen sosyal, ekonomik ve askeri politikalar bir anda boşlukta kalmıştır. Kuramları, teorileri, uygulamaları belirlenmiş olan jeopolitik ortam kendisini kaygan bir zemin üzerinde bulmuş, yönünü belirlemek için ve üretilecek politikaların ihtiyacı olan evrensel verilerin tespit edilebilmesi için arayışlar sürmektedir. Bütün ülkeler bugün de yeni şartların tam olarak değerlendirmesini yapabilmemiş değildir. Henüz yeni durumla ilgili fikir jımnastikleri yapılıyor, yeni bağımsızlıklarını kazanan ülkeler arasında sürtüşmeler oluyor.

İki kutuplu dünya döneminde, günümüzde görülen çarpışmalar, üçüncü dünya harbi çıkacağı korkusu ile süratle sona erdirilebilirdi. İstikrarsız olan ve henüz dengelerin ve tarafların teşekkül etmediği günümüzde ise benzer anlaşmazlıkların yenileri ile de karşılaşmamız beklenmelidir.

Bu durum, devamlı olarak bir araştırma, jeopolitik verileri kullanarak jeopolitik düzeyde bulgulara ulaşmak gereğini canlı olarak gündemde tutuyor.

Güç odaklarındaki değişimler bir çok ülkenin, bu arada Türkiye'nin etkinliğini ve karşı karşıya kaldığı dış etkileri hatta tehditleri önemli ölçüde farklılaştırmıştır.

Türkiye Jeopolitiğindeki Gelişmeler

İki odaklı dünyanın çok odaklı dünyaya dönüşmüş olması sonucunda bölge devletlerinin

ya, İspanya gibi bir kenar devletidir. Fakat gelişen şartlar, Türkiye'nin kenar devlet olma durumunu büyük ölçüde değiştirmiş ve Almanya gibi bir iç devlet durumuna getirmiştir.

Kenar devletlerin az sayıda komşusu vardır. Örnek olarak İtalya'nın 3, İspanya'nın 2 ülke ile kara sınırı bulunmaktadır. Türkiye'nin ise Nahçıvan dahil 8 ülke ile kara sınırı bulunmaktadır. Bir iç devlet olan Almanya'nın da 9 sınır komşusu bulunduğu düşünülür.

Ayrıca daha önce Türkiye açısından büyük birer engel olan Kara Deniz, Ege Denizi, hatta Akdeniz eskisi kadar engel değeri taşıyorlar. Kara Deniz'in kuzeyinden kalkan uçaklar, helikopterler, aircraft'lar (karada ve suda gidebilen hava yastıklı araçlar) duraksamadan Anadolu'ya ulaşabiliyorlar; füzeler Anadolu'nun içerilerine ulaşabilecek menzile sahipler. Bu sebeplerle deniz sınırlarımız da artık eskisi kadar engel değeri ile güvenli değil.

Gelişen teknoloji ve içerisinde bulunan diğer şartlar Türkiye'yi tam bir iç devlet durumuna getirmiştir. Yaklaşık bütün komşularımızla önemli sorunlarımız vardır. Türkiye bir kaç halkalı ateş çemberi ile çevrilidir.

Türkiye için zorluklar yaratan yeni gelişmeler şu başlıklarda özetlenebilir. İki odaklı dünyadan çok odaklı dünyaya geçiş, bölge devletlerinin bu arada Türkiye'nin artan sorumluluk ve hassasiyetleri; içerisine girilen istikrarsız ortam; Türkiye etrafında balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'da çıkan sıcak ihtilaflar; gelişen teknoloji sebebiyle Türkiye'nin bir iç devlet durumuna gelmesi; komşularla olan sorunlar.

Türkiye coğrafyasında zayıf milletlere yaşama şansı yoktur. Türkiye coğrafyasında ancak güçlü milletler, üniter (tekil) devletler yaşayabilir.

Orta Asya Jeopolitiğindeki Gelişmeler

Orta Asya coğrafyasının coğrafi bütünlükten yoksunluğu, bu gün bağımsızlıklarını almaya çalışan Türkiye Cumhuriyetleri için de bir zayıflıktır; coğrafi bütünlükten yoksunlar ve birer kıta içi devleti olarak birçok komşuları bulunuyor. Sadece komşularının değil, sahip oldukları stratejik kaynaklar sebebiyle bütün dünyanın ilgisini çekmekte, etki altına alınıp yönlendirilmeye, istismara çalışılmaktadırlar. Bağımsızlıklarını kazanmaya çalışan Türk cumhuriyetlerinde bulunan Rus azınlıklar ve SSCB tarafından kurulan birçok kurumun varlığını ve etkinliğini devam ettirmesi, yeni bir Rus egemenlik tehdidini daima canlı tutmaktadır.

Bu zengin kaynakları Rusların elden kaçırmak istemeyecekleri, dış güçlerin ise pay peşinde olmaları için bir mücadelenin işaretleri görülmeye başlamıştır. Bu durum bölge için en büyük tehlikeyi ve tehdidi aşama aşama oluşturmakta, ister istemez Türkiye'yi de içine çekmektedir.

Orta Asya, Kara Hakimiyet teorisine göre gene kalpgâh. Fakat Türkistan Türk cumhuriyetlerinin SSCB döneminde olduğu gibi, kenar kuşak üzerinde (Avrupa, Rusya, Türkiye, İran, Afganistan, Pakistan, Çin...) etkinliği bulunmuyor. Tam tersine

kenar kuşağın, bu arada Rusya ve Çin'in etkinliği altında bulunuyor.

SSCB'nin dağılmasının getirdiği en büyük değişikliklerden birisi Orta Asya'nın karşı karşıya kaldığı bu durumdur: Orta Asya artık çevresine tehdit yaratan bir odak değil, çevresinin tehdidi altında olan bir bölgedir. Buradaki Türk Cumhuriyetleri coğrafi özellikleri ile ayrı ayrı ve toplu olarak birer kıta içi devletleridir. Kuracakları ortaklıklar coğrafi güçlerini, coğrafi konum, coğrafi bütünlük, saha, coğrafi özellik bakımından güçlendirecektir. Varlıklarını korumaları büyük ölçüde, geniş bir yelpazede birleşmelerine bağlı bulunmaktadır. Bütünleşmelerinden sonra da dünyaya açılmaya, sağlam jeopolitik gerekçelere dayalı uluslararası ilişkiler, ortaklıklar kurmaya ihtiyaçları var.

Türkistan'ın tarihi ve kültürel sorumluluğunu taşıyan Türkiye, bu bölge için bütün dünya ülkeleri ile derece derece ilişki veya yarış içerisine girmiş, sonuç olarak, Türkistan Türk dış politikasının ve hatta iç politikasının bir parçası haline almıştır.

Türkiye coğrafyası ile Orta Asya coğrafyası farklı yerlerde bulunuyorlar ve bütün teşkil etmiyorlar. Gerek Türkiye coğrafyasının gerekse Orta Asya coğrafyasının güçlü ve zayıf yönlerinin çok iyi değerlendirilip uygun politikalar üretilmesi gerekmektedir.

Jeopolitik Gelişmelerin Yönü

Belirsiz durumlarda, yakın ve uzak gelecekte yeni güç odaklarının nerelerde oluşacağını; evrensel yapının hangi aşamalardan geçerek nasıl gelişeceğini araştırılması jeopolitiğin asıl çalışma alanını teşkil eder. Dünya güç odakları ve güç dengeleri ortaya konmadan bunların jeopolitik canlılıkları, etkinlikleri belirlenmeden evrensel politikalar tespit edilemez, doğaldır ki evrensel politikaların uzantısı olan bölge ve ülke politikaları da çözülemez.

Mevcut güç odaklarının olumlu yada olumsuz gelişme yönleri ile, henüz evrensel bir güç oluşturamamış fakat potansiyel jeopolitik değerlere sahip olan (Saha, nüfus, kaynak, bilgi ve deney birikimi, kültür ortamı...) ülkelerdeki muhtemel gelişmeler, jeopolitik yapının aşama aşama alacağı durumu açıklayıp aydınlatılabilir.

Potansiyel (gizil) jeopolitik değerler olarak sayılan saha, nüfus ve stratejik kaynağı istatistik belgelerinden doğru olarak tespit etmek mümkündür. Bilgi ve deney birikimini, davranış ve düşünce yapısını içeren kültür ortamı incelenerek, değişen jeopolitik unsurlar olan ekonomik, sosyal, politik yapılarıdaki muhtemel gelişmelere de ulaşılabilir. Bu çileli ve kesintisiz çalışmalarla Jeopolitik odaklardaki canlılık izlenebilir.

Kültür araştırması zorunludur çünkü kültür yapısı ve ortamı, her tür gelişmenin ilk habercisi ve en sağlam tanığıdır. Kültür ortamının yeterli ve hazır olmadığı bir gelişmeyi toplumdan beklememek gerekir

uygun olup olmadığı önem taşır. Kültür ortamı oluşmadan demokratik düzene ve liberal ekonomik yapıya geçiş çok zor ve sancılı oluyor.

Jeopolitik araştırma için, önce evrensel ve bölgesel düzeydeki güç odaklarının düzeyini ve ilişkilerini içeren günün jeopolitik yapısı ortaya konmalı, muhtemel gelişmelere göre bazı varsayımlar kabul edilmelidir.

Gizil (potansiyel) değerler dikkate alındığında, günümüzde, üzerinde durulması gereken ana jeopolitik odak olarak şu bölgeler sayılabilir: Avrupa Birliği, ABD, Rusya Federasyonu, Çin, Japonya, Hindistan; Türkiye, İran, Afganistan, Pakistan, Azerbaycan ve Türkistan'ı içeren ekonomik işbirliği (ECO) bölgesi, (Türkistan Türk cumhuriyetlerinin katıldığı böyle bir birliğe kalpgah odağı veya merkez gücü de-nilebilir.), Pasifik bölgesi. Bu bölgeler sahip oldukları değerlerle mevcut ve muhtemel güç odaklarıdır.

Görüldüğü gibi artık jeopolitik teoriler değil, Jeopolitikten Taktiğe (1971) isimli yayında açıklanan Güç Merkezleri jeopolitiği şekillendirmektedir.

Bu günün tartışmasız evrensel güçleri Avrupa Birliği (AB); ABD ve Japonya olarak sayılabilir. Avrasya'da Gizil (potansiyel) güç odakları olarak da Çin, Rusya Federasyonu, Hindistan, teşekkülü geliştirilebilirse Ekonomik İşbirliği (ECO) ülkeleri topluluğu verdiğimiz yeni isimle kalpgah odağı veya merkez gücü sayılabilir. Potansiyel değerdeki ülkelerin Avrasya ile sınırlı tutulması konumuzu ve bölgemizi öncelikle ilgilendirdiği içindir. Gerçekte dünyanın diğer bölgelerinde de bir çok gizil güç bulunmaktadır.

Çin'in 2000'li yıllarda çok büyük bir güç olacağı görüşü yaygındır. Bazı çevrelere göre Hindistan'ın da büyük bir etkinlik kazanacağı düşünülüyor. ABD'nin Çin ve Hindistan'daki gelişmeleri Japonya ve Rusya ile dengelemek için Rusya'ya olanaklar tanıdığı bazı çevrelerde yerleşmiş kanaat halindedir.

Gerçekten de Çin ve Hindistan saha, nüfus, stratejik kaynak gibi bir çok jeopolitik değer açısından büyük olanaklara sahipler. Ayrıca bu ülkelerin birer kenar devlet olarak kıyıları büyük denizlerle güvence altında bulunuyor. Geniş sahalara sahip oldukları halde az sayıda ve kendilerinden daha zayıf komşuları var. Kültür ortamının evrensel düzeyde gelişmeye uygunluğu dikkate alınınca durum Çin ve Hindistan arasında farklılaşıyor ve Çin'in evrensel etkinlikte güç olma olasılığının daha fazla olduğu, Hindistan'ın durumunun ise ayrıntılı olarak araştırılması gerektiği görülebiliyor.

ABD tarafından Çin'in yükselen gücünü Rusya ile dengeleme politikalarının su yüzüne çıkmaya başladığına değinilmişti. ABD, gelişen ve kendisinden gün gün uzaklaşan Avrupa Birliği karşısında da Rusya'yı bir denge unsuru olarak görüyor.

Rusya Federasyonu'nun iki tarafa (Avrupa ve Çin) karşı aynı zamanda denge işlevi üstlenebilmesi için SSCB'nin daha önce kontrolünde bulunan bütün bölgelerde egemenliği tekrar sağlaması gerekir. Bugünkü Rusya Federasyonu yakın bir gelecekte iki tarafındaki güce karşı aynı zamanda caydırıcı etki yapacak denge so-

rumluluğu üstlenemez. Rusya'nın gelecekte böyle bir düzeye ulaşmasına da, birikimi ve kültür yapısı yeterli değildir.

Rusya Federasyonu SSCB'nin egemen olduğu bütün bölgelere ve kaynaklara kavuşma şansını kaybetmiştir. Dünya küçüldü ve işgalden kurtulan bu insanlar nasıl ezildiklerini, nasıl soyulduklarını gördüler; bağımsızlığın, özgürlüğün millet egemenliğinin, hukukun üstünlüğünün değerini daha iyi anladılar, dillerine dinlerine, kültürlerine tekrar kavuştular; ayaklar altına alınan insanlık onurlarını korunması için gün gün bileniyorlar. Her eksiğin sebebini Rusya'da arıyorlar. Onların gözünde Rusya bir günah keçisidir. Rusya ne arka bahçesinde, ne de ön bahçesindeki toplulukların kırbaçlı kahyası, hatta munis başöğretmeni olamayacak.

Rusya Federasyonu ile Türk cumhuriyetlerinin birlik oluşturmalarını önleyen en önemli öge kültürler arasındaki büyük fark. Ayrıca, bugünkü Rus kültür ortamı, buna dayalı ekonomik ve sosyal durumu çevresine egemenlik sağlayacak yapı ve düzeyde değil.

Baskı tedbirleri ve yöntemi ile sağlayacağı sınırlı başarılar Rusya Federasyonunun da dağılmasına sebep olabilir.

Rusya'nın yeni bir ekonomik güç oluşturması ve demokratik sistemi uygulamaya koyması için, mevcut kültür yapısının bu amaçlara uygun yönde gelişmesi, sağlam gelenekler edinmesi gerekir. Bu şartların oluşması sürecinde ise, dünya jeopolitik ortamı çok farklı yapı ve konuma dönüşmüş olabilir.

Rusya'nın, SSCB bölgesine egemen olarak Çin karşısında caydırıcı bir güç oluşturmaması, Rusya'yı da dikkate alan başka bir denge gücü araştırılması lüzumunu gündeme getiriyor.

Rusya geçmişte olduğu gibi, gelecekte de Avrupa'nın yükselen gücünü dengeleyebilecek en önemli ülke değerini koruyor. Napolyon'a ve her iki dünya harbinde Almanlara karşı Rusya, sonucu belirleyen ülke oldu.

Almanya bu gün de daha değişik bir yöntem uygulayarak Avrupa'ya egemen olma yoluna girmiştir. Bu tespitin dayanakları artık görünür hale gelmiş bulunuyor. İki Almanya'nın birleşmesi Almanların hayallerinin önünü açtı.

Federal Almanya'nın tahrikleri ile hızlandırılan Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bağımsızlıklarına kavuşturulan kendisine yandaş Slovenya ve Hırvatistan, Alman kültürünün bir parçası olan Avusturya üzerinden Akdenize açılmayı sağlamış; Baltık denizi Alman egemenliğindeki toprak

Alman azınlıklarının bulunduğu Polonya, Macaristan, Çek cumhuriyeti gibi ülkelerin Avrupa Birliği'ne üye olmalarını sağlamaya çalışırken, bir yandan da bu ülkelerdeki Alman azınlıklarının durumlarını ve Almanya ile irtibatlarını güçlendirmek için Avrupa Parlamentosu'na ulusal azınlıklara özgürlükler, yeni haklar verecek kararlar aldırıyor, uluslararası anlaşmalar yaptırıyor.

Almanya iki Almanya'yı birleştirmiş; Avusturya-Slovenya ve Hırvatistan üzerinden Akdenize açılmış; Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti'ndeki Alman azınlık bölgelerini kontrole almış; AB içinde kuracağı imtiyazlı çekirdek üye kadro ile Avrupa'yı etkisi altına almış olarak çok önemli bir coğrafi konuma kavuşmuş, iç devlet olmanın getirdiği yetersizlikleri büyük ölçüde gidermiş, daha geniş sahalara kavuşmuş oluyor.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne daimi üye olarak veto hakkına sahip olmaya çalışan Almanya, büyük Almanya'ya adım adım yaklaşıyor ve evrensel politikalarda söz sahibi olma ümitleri besliyor.

Avrupa Birliği'ne, aynı zamanda Avrupa içinde Almanya'nın önlenemeyen yükselişine karşı Rusya'nın denge sağlayabileceğinin düşünülmesi reddedilemez, yadsınmaz. Aynı Rusya'nın Avrupa'ya ilaveten gelişen Çin gücüne karşı da denge oluşturabileceği ise hayal edilmemelidir. Rusya Federasyonu'nun iki yönlü denge sağlama işlevi verilere gerçeklere ters düşer.

Daha önce de değinildiği gibi Rusya Çin gücü karşısında caydırıcı denge işlevi üstlenebilmesi için eski SSCB sınırlarına kadar tam olarak egemenlik sağlaması gerekir. SSCB bölgesine Rusya'nın eski etkinlikte egemen olması ise artık mümkün değildir. Bu sebeple Çin karşısındaki Rusya'yı, kendisine yandaş bağımsız bir Türkistan hatta güçlü birlik kuracak Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) ile birlikte düşünmek gerekir.

Orta Asya ve Türkistan

Türkistan tarihi, coğrafi ve kültürel bir emrivakidir, yok farzedilemez, yadsınmaz, hamur gibi yoğrulamaz, istenilen her şekil verilemez, kendi şartları içerisinde değerlendirilmesi gerekir.

Türkistan ortak kültür değerlerine sahip, ortak coğrafi özellikleri olan Türk Cumhuriyetlerinin oluşturduğu bir varlıktır. Özgün kültür değerleri ve stratejik kaynakları bulunmaktadır. Sahası, nüfusu, coğrafi unsurları ve tarihi, bölgeyi evrensel kılmaya yetecek durumdadır.

Türkistan coğrafyasının jeopolitik teorilerin en önemli bölümünü oluşturduğuna yukarıda değinilmişti. Ancak bu coğrafya, gene söylediğimiz gibi tek başına değil, çevresine etkinliği ile değerlidir. Denizlere açılmayan bir Orta Asya, kıta içi devleti olmanın bütün yetersizliklerini bünyesinde saklar. Tek başına Orta Asya, hapşedilmiş bir ülke, etkinliği az, etkilenme durumu, kısaca duyarlılığı yüksek ve zayıf konumdadır.

Orta Asya coğrafyası güvenli bir bütünlüğe sahip değildir. Orta Asya'da kurulan devletlerin uzun ömürlü olamayışlarının sebebi olan bu özelliğine diğer bölümlerde değinilmişti. Aynı yetersizlik bu gün de geçerliliğini koruyor.

Güçlü komşularla çevrili Türkistan, dış dünyaya, denizlere Çin veya Rusya üzerinden ulaşamaz. Denizlere bölge ülkeleri ile kuracağı iyi ilişkilerle ancak güneyden Hint Okyanusu'na, Basra Körfezine ve güney batıdan Akdenize ulaşabilir. Bu da Afganistan, İran, Pakistan ve Türkiye ortaklığını zorunlu kılar.

Bağımsızlıklarını kazanmaya çalışan Türk cumhuriyetleri ile Türkiye, İran, Afganistan ve Pakistan'ın kuracakları ortaklık Avrasya politikalarına yeni seçenekler getiren bir güç odağı olabilir (kalpgah odağı veya merkezi güç). Böyle bir ortaklık şüphesiz ki önce üyeleri için jeopolitik bir zorlamadır. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) ihtiyaçlardan güç alır, tarihin, günümüzün ve geleceğin şartlarının zorlanmasıdır. Kısaca ECO'nun benimsenip güçlendirilmesi jeopolitik bir kazanımdır.

Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasında yaklaşık bütün kültür unsurlarında ortaklık bulunuyor. İran, Afganistan ve Pakistan ile din, tarih, folklor, gelenekler... gibi çekirdek unsurlarda ortaklıklar bulunması, coğrafi yakınlık ve jeopolitik ortamın zorlamaları, bu ülkelerle de işbirliğini büyük ölçüde kolaylaştıracak ve kurulacak birliğin devamını sağlayacak yeterliliktedir.

Şüphesiz en büyük güvence, her alanda ve her anlamda güçlü olmayı gerektirir.

Asya Türk Cumhuriyetlerinin Temel Sorunları

Komünizmin çökmesi ve buna bağlı olarak SSCB'nin dağılmasından sonra bölgede, milliyetçilik ve İslam, politik güçlerin yararlanacağı araçlar olarak düşünülmeye başlandı.

Gerçekte tek başına İslamiyet veya tek başına milliyetçilik, aralarında ve kendi içlerinde yeni anlaşmazlıkları, çekişmeleri, sürtüşmeleri beraberinde getirir. Bu değerleri çağdaş öğelerle bütünlüğe kavuşturmak için, cumhuriyetçilik, halkçılık, laiklik, milliyetçilik, inkılapçılık, sosyal ağırlıklı olarak devletçilik ve bunların gerçekleştirilmesini sağlayabilecek olan tam bağımsızlık, millet egemenliği, özgürlük, hukukun üstünlüğü, akılcılık ve bilimcilik gibi ilkeleri içerir. Atatürkçü düşünce, evrensel özelliği ile dikkate alınmalıdır.

Atatürkçü düşünce sistemi, milliyetçiliği çağdaşla

Bu dört grubu aynı asgari müşterekler etrafında toplamak gerekiyor. Asgari müşterekleri Atatürkçü düşünce sistemi içerisinde aramak yanlış olmayacaktır.

Türkistan Türk Cumhuriyetleri için fazla jeopolitik seçenek bulunmamaktadır. Bu bölgede, aralarında ve çevre ülkeleri ile ilişkiler bakımından aşağıdaki dört gelişme beklenebilir:

- a) Küçük hudut ve azınlık sorunlarına dayalı olarak cumhuriyetler arası, sonucunu belirsiz tartışma, sürtüşme, çatışmalara başlanması.
- b) Rus egemenliğinin tekrar bölgeye yayılması.
- c) Rusya, Türkiye, İran ve İslam dünyasına karşı her cumhuriyetin bağımsız ve farklı politika izlemeleri.
- d) Türkiye ile yakın işbirliğine girilerek, İran, Afganistan ve Pakistan ile kurulacak, kurumlaştırılacak ortaklıklar sonucu, Hint Okyanusu, Basra Körfezi ve Akdenize açılarak kalkınmalarını hızlandırmaları ve dünya ile bütünleşmeleri.

Rusya ve Çin tehdidi karşısında Asya Türk cumhuriyetlerinin Atatürk ilkeleri yönünde evrensel değerlere ulaşip dünya değerleri ile bütünleşmekten başka seçeneklerinin olduğunu söylemek zordur. Bu çözüm Türkiye, Pakistan ve İran'ın bölgedeki boşluğu doldurma mücadelelerini de aynı ortak noktada, ortak bir stratejide birleştirme işlevi görebilir.

Jeopolitiğin Kültür Tabanı ve Kültür Çevreleri

Beşeri gücün alt yapısını kültür oluşturur. Kültür, coğrafi gücün dışında kalan bütün diğer güçlere ruh ve şekil veren ortamı hazırlar. Coğrafi güç beşeri güç ile anlam kazanır ve coğrafi güç beşeri güçle birlikte ulusal gücü oluşturur. Bir bölgede, bölge veya evrensel düzeyde güç merkezi oluşması için, stratejik kaynaklara sahip coğrafya ve vasıflı insan yetiştiren üst düzey kültür çevresi gerekir. Bütün gelişmeler uygun kültür ortamında gerçekleştirilebilir. Her kültür ortamı ancak sahip olduğu özelliklere uygun bir gelişmeye kaynaklık edebilir. Türk Cumhuriyetlerinin de kendi birikimleri olan büyük değerlere sahip kültür çevreleri ile Türkiye Türklerinin kültür çevresi ve çağdaş dünyanın kültürler arasındaki uyumu gerçekleştirmeleri gerekiyor.

Orta Asya'da bağımsızlığını kazanma yolunda olan Türk Cumhuriyetlerinin geleceğe yönelik gelişmeleri, Asya coğrafyasını ve jeopolitik yapısını, aynı zamanda Orta Doğu jeopolitiğini büyük ölçüde etkileyecek niteliktedir. Bu cumhuriyetlerin gerçekleştirecekleri federasyon ve konfederasyon şeklindeki bir birlik önemli ve jeopolitik düzeyde etkisi olan yeni bir durum yaratacak, bütün Asya için dikkate alınması gereken bir bölge gücü teşekkül etmiş olacaktır.

SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye dünyanın en hassas ve kıvılcımlı yerleri olan Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'da etkili bölge devleti olmuştur.

Orta Asya jeopolitiğini etkileyecek bir bölge devleti olacak Türk Cumhuriyetleri

birliği ile Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu üzerinde doğrudan etkili bir bölge devleti olan Türkiye arasında kurulacak yakınlık bütün dünyayı ilgilendiren bir gelişme değerindedir. Türkiye ve Orta Asya coğrafyalarının jeopolitik erginliğine, bütünlüğe kavuşmasında Afganistan, İran'la ve Pakistan'la kurulacak yakın ilgi öncelikle etkili olacak.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin uyumlu birlik kurmaları, tam bağımsızlıklarına kavuşmaları, Türk çağdaşlaşması, Türk Devrimi ilkelerini benimseyerek uygulamaya başlamaları en önemli politika unsurlarını ve önceliklerini teşkil ediyor.

Ülke sorunları, tek tek kişilerin, bütün toplumun ve gelecek kuşakların kaderlerini ilgilendirdiği için büyük özen gösterilmesi gereken çalışmaları içerir. Her kuşak aynı zamanda kendisinden sonra gelen kuşakların sorumluluğunu taşımaktadır. Ancak, tarihte diğer kuşaklardan daha büyük sorumluluklar taşımış ve daha büyük işlevler, özel görevler üstlenmiş kuşaklar da vardır.

Türk tarihini genel olarak baktığımızda bütün kuşakların işlerinin zor olduğu görülür. Çünkü tarih boyu Türk olmak zor olmuştur. Ancak bazı kuşakların işi gerçekten daha çarpıcıdır. Örnek olarak: Anadolu'yu yurt edinmeye karar veren ve bunun için mücadele verenler; Haçlı Seferlerini karşılayan Türk kuşakları (1096-1270); İstanbul'u alıp Balkanlar'a ve Avrupa'ya yönelen kuşaklar; Ankara muharebesinde Timur yenilgisinden sonra dağılmaya yüz tutan devleti tekrar toparlayanlar; İmparatorluğu yıkılmaktan kurtarmak için bütün ömürleri cephelerde geçen ve sonra Cumhuriyeti kurmak için kalan ömürlerini tüketen babalarımız, dedelerimiz.

Bugünkü dünyada yaşayan bütün Türk kuşaklarının önünde de büyük ve tarihi bir onur aynı zamanda sorumluluk kapısı açılmıştır. Bugünkü Türk kuşakları büyük bir tarihi olayda söz ve etki sahibi olmak, geleceği yönlendirmek, 200 milyon Türkün kaderine yön vermek durumu ile karşı karşıyadır.

Birdenbire, coğrafyamız genişlemiş, kıtalara yayılmış bulunan inançlı Türk toplulukları ile buluşmuştur. Bu insanlarda hâlâ yaşayan Türklük bilinci etrafında örülmüş tarihi bir mirasla karşı karşıyayız. Bu büyük ve çoğunluğu mutsuz insanların bağımsızlığı, özgürlüğe, kısaca mutluluğa kavuşturulması gibi yüce bir amaca ulaşılmasına katkıda bulunmak, ortak olmak şansı bugünkü kuşaklara kalmıştır.

Kuşağımızın işi zor fakat tarihi ölçüde onurlu ve mutluluk vericidir.

Türklük yükseliyor, omuz vermek gerekir.

Bu fikirleri uygulama görevi alanların sorumlulukları kadar onurları da tarihi değerlerde olacaktır.

Siyasi ve Ekonomik Bağımsızlık Yolundaki Türkmenistan

Albrecht FRISCHENSCHLAGER

I. Giriş

Bağımsızlık yolunda Türkmenistan, politik ve ekonomik açıdan, Orta Asya Cumhuriyetleri arasında son birkaç yıldır eşsiz bir gelişme deneyimi yaşamıştır. Bugün onlarca yıllık Sovyet emperyalizmi sırasında yaşamaya devam eden milli kimliğe dayalı ve Gorbachev'in Perestroika politikasıyla güçlenen Türkmenistan -ilk Orta Asya BDT Cumhuriyeti olarak- tüm Orta Asya'daki politik gücü ele geçirmek için verilen kavgadaki en önemli iki oyuncu olan milliyetçilik ve islamcılık arasında, kendi açık pozisyonunu bulmuş görünmektedir. Bu eşsiz yol, bütün Sovyet Cumhuriyetlerindeki parti liderleri arasında ilk olarak Gorbachev'in altındaki politik boşluğu kendi imparatorluğunu kurmak için kullanmayı kavrayabilen Başkan Saparmurat Niyazov'un kişiliğiyle çok yakından bağlantılıdır.

II. Politikalar

1. Bağımsızlığı Kazanma

Orta Asya BDT Cumhuriyetlerinin çoğunun başkanı gibi, Saparmurat Niyazov da komünist kökenden gelmektedir. 14 Ekim 1990'da Türkmen Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti başkanı olarak seçilmiş ve böylece kendi halkı tarafından doğrudan seçilen ilk Sovyet Cumhuriyeti başkanı olmuştur. 23 Ağustos 1990'da, Türkmenistan parlamentosu -aynı zamanda Sovyet Cumhuriyetleri arasında ilk- yasama ve doğal kaynaklar konusundaki cumhuriyet egemenliğini deklare etmiştir. Ancak, Türkmenistan Moskova'dan bağımsızlığı için verdiği savaşta kahraman rolünü oynamaya sıcak bakmamıştır. Başkan Niyazov aslında Gorbachev'in yeni bir birlik imzalamaya düşüncesini desteklemiş ve Türkmenistan'ın Sovyetler Birliği dışında yaşayamayacağını vurgulamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Türkmen halkı Parlamento tarafından 27 Ekim 1991'de ilan edilen bir referandumda bağımsızlık için oy kullanmıştır. 16 Kasım 1991'de, eski Komünist Partisi Türkmenistan Demokrat Partisi olarak yeniden isimlendirilmiş ve 18 Mayıs 1992'de Başkanlık yetkisinin genişletilmesini amaçlayan yeni bir anayasa parlamentodan geçmiştir. 21 Haziran 1992'de başkanlık seçimleri gerçekleştirilmiş ve Saparmurat Niyazov -tek aday- %

* Albrecht FRISCHENSCHLAGER, Donau Bank, Viyana

99.5'le 10 yıllık bir dönem için yeniden seçilmiştir. Bu ilk bütünleşme döneminde son adım olarak, 1992 sonbaharında Parlamento seçimleri yapılmıştır. Niyazov, bu kısa süre zarfında başarıyla komünist terminolojinin hayata geçirilmesinde etkili olmuş, neredeyse hiç bir temsilciyi değiştirmeden ve bu eski yapılanmaya dayalı, yeni bir bağımsız cumhuriyeti kurmaya başlamıştır.

2. İç Politika

Başkan Niyazov bağımsızlığın elde edildiği ilk günlerden itibaren, tek partili ve güçlü bir başkanlığı destekleyen otoriter bir politik sistemin muhafaza edilmesindeki gerekliliğin altını çizmiştir. Türkmenistan'daki başlıca muhalefet, Batı medyası tarafından, sık sık hatalı olarak "Demokratlar" diye ima edilen, İslamcı gruplardan oluşmaktadır. Şu ana değin, bu gruplar diğer Orta Asya BDT Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, önemli bir etki sağlamada başarılı olamamışlardır. Diğer yandan İran, Afganistan veya Pakistan kökenli radikal İslamcı grupların, Türkmenistan içindeki politik etkilerini güçlendirmeye ve iç politikayı kararsızlaştırmaya yönelik tüm girişimleri, hükümet tarafından anında temkinli bir şekilde yanıtlanmıştır. Öte yandan Başkan Niyazov kendi politikasında ılımlı İslami fikirleri bir bütün halinde toplamayı bilerek, Türkmenistan dini önderlerinin çoğunun desteğini de elde etmiştir.

Bu bağlamda, 1994 Ekim'inde, günlük Moskova gazetesi "Nezavisimaya Gazeta"; Türkmenistan ve Libya'yı karşılaştırmıştır. Albay Kaddafi, politik İslamdan bir düşmanın gücü olarak korkmaya gerek duymamaktadır, çünkü kendisi zaten onu, esas karışım maddeleri milliyetçilik ve Kaddafi kişisel kültü olan, bir potansiyel ideolojik kokteyl olarak, halihazırda kullanmaktadır. Benzer olarak, Türkmenistan'daki müslümanlar duaya "Yaradan ve Esirgeyen Allah'tır, bağımsız Türkmenistan'ı koru, sevgili yurdumuzu ve onurlu Başkanımız Saparmurat Türkmenbaşı'nı kutsa." diye başlamaktadırlar. (Türkmenistan bağımsızlığını kazandığından beri, "Türkmenbaşı" tüm Türkmenlerin başı anlamında, Niyazov için kullanılması zorunlu kılınmış bir terimdir.) Ama din ve devlet arasındaki karşılıklı hoşgörünün, komünist dönemde yıkılan yüzlerce caminin yeniden yapılmasıyla birleşmesi, İslami hiyerarşinin bir onayı olarak değil, devlet içinde devlet anlayışı olarak ele alınmalıdır. Niyazov bir çok kez, dinin devletten çok kesin bir şekilde ayrılması gerekliliğini vurgulamıştır. Böylece 1994 baharında, başkanı Cumhuriyetin baş imamı Nasrulla İbn İbadulla, Genel sekreteri ise Türkmenistan'daki Rus Ortodoks Kilisesi'nin lideri Andrey Sapunay olan bir Din İşleri Komitesi'nin kurulmasıyla, hükümetin kontrolü güçlendirilmiştir. Bu adım bazı İslami kesimin önde gelenlerine göre ülke yasalarında, İslami yasaların (Şariat), Başkan Niyazov tarafından kesinlikle reddedilen, daha büyük bir rol oynaması isteklerine bir reaksiyon olarak anlaşılabilir.

Herşeye rağmen görünüşe göre Türkmenlerin İslam anlayışı, kendi doğası ge-

reği şiddete alışık değildir. Türkmen kültürü, şeriatın yasal yaptırımına değil, ruhsal rehberliğini içeren kısmını kabul etmiştir. Bunun da ötesinde, Türkmenler; ki, önceleri göçebeydiler, geleneksel olarak camilerde geniş cemaatler yerine, bireysel ibadeti tercih etmektedirler. Örneğin radikal islamcı düşüncelerin propagandasını yapmak için güçlü bir zemin oluşturan Mekke'ye hacca gitme farzı, Türkmenistan'da çok az uygulanmaktadır.

3. Dış Politika

Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren, sadece küçük değişikliklerin yer aldığı iç politikanın tersine, Başkan Niyazov daha en başından aktif ve bağımsız bir dış politikanın önemini kavramıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar, Türkmen hükümeti ve yabancı ülkeler arasında doğrudan ilişki kurmak imkansızdı. Neredeyse her şeyin Moskova aracılığıyla yürütülmesi zorunluydu.

Türkmenistan bağımsız oluşuna dayanarak, Rusya'nın Orta Asya üzerinde yeni bir kontrol kurma atağı olarak gördüğü yeni gelişen BDT yapılarına karşı temkinli bir tutum takındı. Başkan Niyazov BDT'nin temsil ettiği şeyin sadece, Sovyetler Birliği'ni, eski üyeler arasında daha medeni bir şekilde bölmek olduğunun altını çizmektedir. Burada, belli egemenlik haklarını ülkelerüstü bir organa vererek eski Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerarası işbirliğinden bir takım avantajlar sağlamak yerine, öncelik elde edilmiş politik bağımsızlığa verilecektir. 22 Ocak 1993'te ortak politikaları güçlendirmeyi amaçlayan Minsk'teki zirve toplantısında BDT sözleşmesini imzalamayı reddeden tek Orta Asya BDT Cumhuriyeti Türkmenistan'dır.

Rusya Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra doğrudan Türkmenistan ve diğer Orta Asya BDT cumhuriyetlerine çok az ilgi gösterdi. Hatta BDT çerçevesi dahilinde daha ileri safhalarda bir işbirliğini reddeden ve Türkiye ve İran ile yakın temaslarda bulunmaya başlayan Türkmen hükümetinin politikalarına, bu tür bir gelişmeye hazır olmadığı için Rusya hiçbir tepki göstermemiştir. Bariz olarak Rus hükümeti ortak geçmişe ve güçlü ekonomik ilişkilere bağlı olarak ağırlıklı bir pozisyonda kalabilme kabiliyetine inanmaktaydı. Son bir kaç ayda ve bölgedeki anti-Rus eğilimlere bir tepki olarak Moskova tutum değiştirmekte ve Türkmenistan üstündeki nüfuzunu artırmaya çabalamaktadır. Başkan Niyazov, kendi adına Rusya Federasyonu ile iyi ilişkilerin önemini farkına varmış görünmektedir ve Türkmenistan'ın hiç bir açıdan Moskova'nın çıkarlarına karşı hareket etmeyeceğinin altını çizmiştir.

Türkmenistan komünizm döneminde dahi Orta Asya içinde ortak politik ve ekonomik yapılar kurma girişimlerini aktif bir şekilde desteklemiştir. Böylece 1990 yılında ilk Orta Asya Sovyet Cumhuriyetleri konferansı düzenlenmiştir. Mayıs

1992'de Sovyetler Birliği'nin parçalanmasına bir tepki olarak bu kurumlar gündeme geldi kazandı ve Türkmenistan bölgesini boydan boya geçecek bir demiryolu örneğindeki gibi özel projeler planlandı ancak finansal yetersizlikler nedeniyle bu güne kadar gerçekleştirilemedi. 1993 yılında bir başka zirve toplantısı yapıldı ve Türkmen Hükümetinin ortak BDT yapılarına giderek uzaklaşmasına tezat olarak Başkan Niyazov Orta Asya BDT cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ve reform politikalarında yakın bir işbirliğini şiddetle destekledi. Bunun yanı sıra Kazakistan ve Özbekistan'la takas ticaretiyle ilgili olanlar örneğinde olduğu gibi iki taraflı anlaşmalar imzalandı.

BDT dışında jeopolitik güçlerinden dolayı Türkiye ve İran Türkmenistan'ın yeni iki önemli yabancı ortağı oldular. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bazı batılı uzmanlar Türkmenistan'ın Türkiye veya İran'a yöneleceğini tahmin ettiler. Hatta Fransa Dışişleri Bakanı kamuya yaptığı açıklamada Türkmenistan'ın bir tarafta batılı ve laik demokrasi ve pazar ekonomisini diğer taraftan ise köktendinci islamı temsil eden bu iki komşusundan birisini seçmek zorunda kalacağını belirtti. Türkmenistan'da aynı zamanda 'Orta Asya BDT Cumhuriyetlerinin islami ruhu için savaş' şeklinde de tanımlanan bir üstünlük mücadelesi beklenmekteydi. Bugün bu mücadelenin yaşanmadığını ve Türkmenistan'ın her iki komşusuyla da iyi dış ilişkiler kurduğunu belirtmeliyiz. Bu temel olarak Türkmenistan'ın bağımsızlığını henüz kazanmışken başka bir gücün etkisi altına girmek istememesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bunun da ötesinde Başkan Niyazov Türkiye ve İran dışında ekonomik yardıma bağlı olarak Güney Kore ve Suudi Arabistan gibi ülkelerinde Türkmenistan'la yakın politik ilişki kurmaya potansiyel bir ilgi duyduklarını farketmiştir. En azından şimdilik Türkiye ve İran Türkmenistan'la ve bu ülkede militarist Pantürkizm ve köktendinci islamcı akımların güçlenmesinden endişe eden Rusya ile ortak ilişkilerini riske sokmamışlardır. Bu nedenle örneğin İran'ın Türkiye Büyükelçisi Türkmenistan'la ilişkilerde rekabet değil sadece işbirliği olacağını açıklamıştır.

İlan edilen işbirliği altmışlı yıllarda Türkiye İran ve Pakistan arasında ekonomik politikaları koordine etmek ve ortak projeler yaratmak üzere kurulan ECO (Ekonomik İşbirliği Örgütü) çerçevesinde gerçekleşecek gibi görünmektedir. Şubat 1992'de yapılan bir zirve toplantısında Türkmenistan ve diğer Orta Asya BDT cumhuriyetleri bu örgüte girmiş ve bugün ECO 8 milyon km²'lik bir bölgeden ve 300 milyonluk nüfustan oluşmuştur. Böylece Türkmenistan dünyanın en büyük ekonomik birliklerinden birisine aittir. Örgütün ana hedeflerinin ekonomik alanda olması ve ortak dış politikalar üretmeyi kapsamaması, ECONun ekonomik kesime daha uygun olduğunu göstermektedir, ancak Temmuz 1993'te Rusya bir ECO toplantısında aniden Türkmenistan ve diğer Orta Asya BDT cumhuriyetlerinden ECO ve BDT üyeliği konusunda açık bir tercih yapmalarını talep etmiştir. Türkiye Cum-

reler Rusya Federasyonu çıkarları aleyhinde hiç bir şey yapılmayacağını altını çizmiştir.

Gelecek yıllarda da Türkmenistan'ın komşuları ile iyi ilişkiler geliştirmeye devam edeceği görülmektedir. Bir çok batılı uzmanın beklentilerine karşın Türkmenistan rekabet halindeki sosyal sistemlerin birisini yerleştirmemiş, tersine geleneksel İslam, Batılı laik demokrasi, kişisel kült ve komünizm içinden aldığı unsurları kaynaştırarak Orta Asya'da tek olan bir sistem oluşturmuştur.

III- Ekonomi

1. Ekonomik Yapı

Politik bağımsızlık her zaman ekonomik bağımsızlığa dayanır. Bu tamamen kendi kendisine yeten bir ekonomik yapı kurulmasını gerektirmez ancak tamamen bir ülkeye bağımlı bir ekonomi de olmamalıdır. Sovyetler Birliği'nin bölgesel uzmanlaşma politikaları nedeniyle Türkmenistan Sovyetler Birliği içinde sadece ham madde sağlayan bir ülke olarak hareket etmiştir. Üretim endüstrisinin büyük bölümü Rusya'da yer almaktaydı. Türkmenistan'ın coğrafi konumu ile birlikte bu olgu, ülke ekonomisini büyük ölçüde enerji kaynaklarının üretilip işlenmesi ve pamuğa dayalı hale getirmiştir.

Son araştırmalar göstermiştir ki ülkenin yaklaşık 8.1 trilyon m³ gaz rezervi ve yaklaşık 700 milyon ton petrol rezervi bulunmaktadır. Kanıtlanmış olan gaz rezervinin büyük bölümü Türkmenistan'ın güney-doğusundadır. Ülkenin petrolü ağır türdendir ve Sibiry petrolünden daha kaliteli olarak kabul edilmektedir. Petrol rezervinin büyük bölümü Türkmenistan'ın ortasındadır ve Hazar Denizi sığlıklarında da küçük miktarlar bulunmuştur. Bunun yansıra altın ve platin varlığının göstergeleri vardır. Bugün Türkmenistan, doğal gazı kimyasal olarak işleyecek tesislerin olmamasından dolayı büyük bir bölümünün ihraç edildiği yıllık 85 milyar m³'lük bir doğal gaz kapasitesine sahiptir. Ülkedeki gaz üretiminin üçte ikisi ihraç edildiği halde, iç piyasada en temel kullanım alanı termal enerji tesislerinin yatkınlığıdır. Gaz sektörünün aksine ham maddelerden diğer kimyasalların çıkarılması daha gelişmiştir mineral gübre ve amonyak üretiminde içermekte olan petrol Krasnovodsk ve Chardzhou'daki rafinerilerde rafine edilmektedir ve yıllık kapasite sırası ile 5.5 milyon ve 6 milyon tondur.

Türkmenistan'ın bu doğal kaynaklara dayalı sanayilerde çeşitli ciddi potansiyeli olmasına karşın ekonomisi hala büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Geçmişte tarım net mal üretiminin % 46 ve net istihdamın % 42'sini oluşturmuştur. Tarımsal üretim ekilebilir alanların yaklaşık yarısını oluşturan sulamaya ağırlıklı olarak bağlıdır. Buna rağmen tarımsal ürünler yıllardır süren suyun etkili kullanılamaması, tuzluluk ve aşırı gelişmiş pamuk ekimi nedeniyle oldukça azdır. Böylece de ülkenin en temel tarımsal ürünü olan pamuk bugün ekilebilen toprakların % 50'sini ve toplam ta-

arımsal ürün miktarının % 60'ını oluşturmaktadır. Tarım sektöründeki bu büyük uzmanlaşma, ekonomiyi gıda ithalatına aşırı bir şekilde bağımlı kılmaktadır. Böylece örneğin Türkmenistan'ın tahıl tüketiminin % 65'i ve şekerinin tümü ithal edilmektedir.

Bağımsızlığın kazanılmasından beri az sayıda sanayi ve altyapı projesi ekonomik çeşitlilik yaratmak ve yetersiz altyapıyı modernize etmek için yürütülmektedir. Fakat yine de çok büyük ölçüde bitmemiş inşaat bulunmaktadır ve dünya ile olan ulaşım ve iletişim bağlantısı hala çok zayıftır.

2. Mevcut Ekonomik Durum

Türkmenistan'ın uzmanlaşmış ürün üretim şekli ülkeyi Sovyetler Birliği'nin dağılması ve cumhuriyetler arasındaki karışıklıklardan kaynaklanan ciddi ekonomik sorunlarda yaşandığı gibi ülke dışı ekonomik şoklardan özellikle kolay yara alabilecek bir konumda tutmaktadır. Politikanın aksine bir ülkenin ekonomik yapısındaki değişiklikler kısa bir dönemde etkili olmayacak ve bu nedenle de Türkmenistan'ın ekonomik bağımsızlık kazanma çabaları onlarca yıl olmasa da bir çok yıl olacaktır.

Devletin ekonomide belirleyici bir rolü olduğu pazar ekonomisi yapısının getirilmesi baştan beri Türkmenistan hükümetinin en önemli amacı olmuştur. Makroekonomiyi sağlamlaştıracak ve yapısal değişiklikleri başlatacak çeşitli önlemleri içeren ve 1991 yılında parlamento tarafından onaylanmış bulunan bir reform programını uygulamak için "Başkanlık Konseyi Ekonomi Komitesi" kurulmuştur.

Şu ana kadar bu değişikliklerin çoğu yapılmadı. Duyurulan programın gerçekleştirilmesi yerine, ülkedeki sosyal barışı tehlikeye atmamak için yapılan küçük reformlar dahi kısa bir süre sonra askıya alındı. Örnek olarak, Türkmenistan'da pazar ekonomisine ilk adım olarak 1992'de fiyatlar serbest bırakıldı. Ham pamuk, tahıl, çiftlik hayvanları ve süt hariç tüm tarım ürünlerinin ve bir çok sanayi ürününün toptan satış fiyatları serbest bırakıldı. Bunun sonucu olarak da fiyatlar muazzam bir şekilde arttı. Fiyat artışları ile ilgili bazı hoşnutsuzluklar olmasına rağmen, çok az açık itiraz oldu. Ancak komşu BDT Cumhuriyetlerindeki huzursuzluklar ve bunların Türkmenistan'a da sirayet etmesi korkusu, yetkililerin bu artışların çoğunu iptal ederek fiyatları yeniden kontrol altına almalarına yol açtı. Ayrıca toplum büyüyen kamu yardımlarının ve ücretlerdeki büyük artışların etkisinden korundu.

Bu gibi politikaları sonunda bir yandan Türkmenistan'ın Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra gayri safi milli hasıla konusunda diğer tüm Orta Asya BDT Cumhuriyetlerine oranla bir nebze daha fazla tecrübe kazanmasına neden oldu. Diğer yanda da reformların yapılamaması pazar ekonomisini vurgulayan bağımsız bir ekonomik yapıya kavuşabilme olanağını ülkeye vermemektedir. Bugün Türkmen bütçesinin % 30'u toptan eşya fiyatlarını düşük tutmak için verilen kamu süb-

Uyum Partisi olmuştur (yüzde 17.9). Bu iki parti en çok bağış alan partiler olurken, yabancı sermayeli ortaklıklar Rusya'nın Seçim Bloku'nun kampanyası için 300 milyon ruble sağlamıştır (8).

Ekonomik çevrelerin partileri destekleme konusundaki tercihleri ve halkın iradesinin uyummadığını seçim harcamaları ve seçim sonuçlarını karşılaştırınca görebiliriz. Bununla birlikte seçim sonrasında ekonomik lobiler Rus siyasi ve ekonomik hayatını hızla şekillendirmiştir.

Rusya'ya en çok döviz geliri sağlayan sektörlerin başında bulunan petrol ve doğal gaz "generalleri" Gaidar hükümeti döneminde ilk kez siyasi sahneye çıkmıştır. Gaidar'ın tüm fiyatları serbest bırakıp da, petrol ve doğal gaz fiyatlarını denetlemesi sektörün gelirlerini olumsuz etkilemiş, ayrıca kendisi sektörde bulunan büyük firmaların tekeli kırıma yönelik anti-tekelleme yasası hazırlamıştır. Her iki davranış da petrol generallerinin ciddi muhalefeti ile karşılaşmıştır (9).

— TABLO I —

Rusya'da 1993 DUMA Seçimlerine Katılan Partilerin Seçim Harcamaları ve Aldıkları Sonuçlar

Parti	Yeşiller (KEDR)	LDP	Tarım Partisi	Sivil Blok	Rusya'nın Kadınları	Rusya Demokrat Ref.Har.	Komünistler
Lider	Anatoly Panfilov	Jirinovsky	M.Lapshin	A.Volsky	A.Fedulova	G.Popov	G.Zyganov
Harcama* (bin ruble)	299.750	100.098	90.347	210.420	63.235	99.927	99.996
Toplamda Pay (%)	6.49	2.16	1.95	4.55	1.36	2.16	2.16
Oy Oranı (%) **	0.75	22.79	7.9	1.92	8.10	4.06	12.35
Kazanılan Milletvekili	0	64	33	3	23	4	48

* Merkez Seçim Komisyonu her partiye 100 milyon rublelik katkıda bulunmuştur.
 ** Milletvekilleri parti listesi ve liste dışından seçtikleri için partilerin oy oranı sandalye sayısından farklı.
 Kaynak : Russian Central electoral Committee

Gaidar'ın yabancı petrol ve doğal gaz şirketlerine destek vermesi de olumsuz tepkiler doğurmuştur. Rusya Petrol Yasasını Houston Üniversitesi profesörlerine hazırlatması ve yabancılara yatırım için kapıları açması muhafazakar sayılacak petrol ve doğal gaz sektörlerince Gaidar'a karşı kampanyalarla karşılanmış ve bu tepkiler lobinin üst düzey temsilcisi ve yabancı yatırımlar karşıtı olan Viktor Çernomirdin'in Başbakanlığa atanması ile sonuçlanmıştır (10).

Parti	Rusya Birlik ve Anlayış P.	Rusya Demokratik Partisi	Yabloko	Dignity and Charity	Rusya'nın Seçimi	Yeni İsimler Partisi	Toplam
Lider	S.Shakrai	Nikolay Travkin	G. Yavlinsky	V.Grishin	Yegor Gaidar	V. Lachevsky	
Harcama (bin ruble)	830.104	98.503	379.943	120.456	1.918.723	304.482	4.617.990
Toplamda Pay (%)	17.9	2.13	8.22	2.60	41.5	6.63	100
Oy Oranı (%)	6.76	5.50	7.83	0.70	15.38	1.25	
Kazanılan Milletvekili	19	15	27	2	66	0	444

Kaynak : Russia, Election Observation Report, December 12, 1994.

1993 yılı seçimlerinde de sektör olgunluk gösterip üst düzey firma yöneticilerinden kimse aday olmamıştır. Jirinovsky dışında tüm partilere mali destek sağlanmış ve parlamento'da sektör için olumlu ortam yaratılmıştır (11). Bu şekilde Duma'da çıkarlarını savunacak grup güçlendirilmiştir.

Hükümette en etkili yere geldikten sonra petrol ve doğal gaz lobisi Rusya'nın iç ve dış politikasında önemli bir araç olmuştur.

Lobilerin Rus Dış Politikasında Yeri

Petrol ve doğal gazın eski Sovyet Cumhuriyetlerle ilişkilerde silah olarak kullanılması iki yoldan olmuştur:

- 1) Petrol ve doğal gaz ithalatçısı ülkelere baskılar uygulamak yoluyla siyasi/ekonomik tavizler kopartmak;
- 2) Batıların BDT alanında enerji sektöründeki faaliyetlerini sınırlamak.

Petrolün Araç Olarak Kullanılması

- Rus petrol şirketleri Rusya Hükümetinin politikası doğrultusunda bağımsızlığa yönelen eski Sovyet Cumhuriyetlerine petrol ve doğal gazı istisnasız olarak dünya fiyatlarından

cuttur. Yine de burada AB ve Hazar Bölgesinde ticaret yapmaya hevesli İran'a da yer vardır.

İkincisi: Burası ile ticareti geliştirmenin önündeki sorunlardan birisi altyapının, özellikle ulaştırmanın çok yetersiz olmasıdır. Altyapının iyileştirilmesinin finanse edilmesi çok pahalı bir iş olup, ithalat ve ihracatın yerini alacaktır. AB pazarlarının talebi genel olarak hidrokarbonlar ve mineraller için yoğunlaşacaktır. Bunlar için spesifik bir altyapı tipi gereklidir. Ancak, AB'nin çokçeşitli ihraç ürünleri daha değişik bir altyapı gerektirecektir. Türkiye'nin bu gelişmede oynayacak bir rolü vardır.

Üçüncü: İstikrar, bu bölge için vazgeçilmez bir başka unsurdur. Türkiye'nin İran ve Ermenistan gibi komşuları ile ilişkilerini iyileştirmesi gereklidir. Bu yolla, Orta Asya ile olan hareketin akıcı olması için ulaştırmanın koordinasyonu sağlanabilecektir. Tarih bizlere oyun oynuyor gibi çünkü bahsettiğimiz yollar, eski ipek ve baharat karavan yolları. Maalesef, günümüz uluslararası pazarlarında ticareti yapan malların develerin ve katırların sırtında taşınması ve yine de rekabete açık olmaları çok zor. Bunu, bir seferin 170 günde tamamlandığını hatırlatmak için söylemiyoruz.

Tablolarda görülenler ümit vericidir. Gerekli olan şey, ilgili kişilerin ve liderlerin, Türkiye'nin bu geçiş noktasındaki misyonunu gerçekleştirebilmesi için istekli olmaları. Tarih bize bunu gösterecektir...

Tacikistan'da Kargaşa: İç ve Dış Güçlerin Rolü

Mutahir AHMET

Bu çalışmanın amacı, ülke içi güç mücadelelerinin yanı sıra, Tacikistan'ın siyasi sahnesini etkelemeye çalışan dış güçleri incelemeye çalışmaktır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması her ne kadar beş bağımsız devletin ortaya çıkmasını sağlamışsa da, bütün bu devletler ağır sorunlar ve sınırsız-sürekli başkaldırılarla yüzyüze kalmışlardır. Tacikistan ise iç ve dış mücadelelerin en kötü maktulu olmuştur. Bu yazıda aynı zamanda, Birleşmiş Milletler barış çabalarını ve bunun Tacikistan krizine etkileri irdelenecektir.

Geçmiş

Tacikistan'daki 1992'de başlayan iç savaşta 50.000 insan ölmüş, 500.000'i yer değiştirmek zorunda kalmış, ve 70.000'den fazlası Afganistan'a sığınmak için ülkeyi terk etmişlerdir (1). Tacikistan bağımsızlığını 1991 yılının Eylül'ünde ilan etmiş 24 Kasım 1991 yılında yapılan seçimlerde, eski komünist başkanı Rahman Nabiye % 56.9'luk oyla Başkan seçilmiştir (2). Muhafif kanadın % 34 oy alan adayı sonuçlara itiraz etmiş ve seçimlerin yinelenmesini talep etmiştir. Demokratik süreci istikrara kavuşturmak için Başkan Rahman Nabiye, muhalefetin demokratik, milliyetçi ve İslami gruplarının koalisyonuna, hükümetteki koltukların 1/3'nü tahsis etti. Ancak Nabiye'nin Güney Tacikistan'daki yanlıları, muhalefetle varılmış olan bu uzlaşmaya hemen itiraz ettiler (3).

Bağımsızlığın ikinci yılında İç Savaş başladı. Muhalefetin baskısı sonucu ortaya çıkan hassas durum nedeniyle Duşanbe'deki BDT askeri birliğinin Rus idarecileri Nabiye'ye sorununu görüşmeler yoluyla çözmesini tavsiye ettiler. 7 Mayıs 1992 tarihinde heyecanlı

* Mutahir AHMET, Pakistan Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

**Tacikistan:
Orta Asya'da
yeniden oluşan
güç dengelerinin
anahtar unsuru.
Nüfuz alanlarını
genişletmek
çabasıyla
bölgesel güçler,
Tacikistan'ın
siyasi
koridorlarına
hükmetmeye
çalışmaktalar.**

- versity Press, 1994) s. 176.
5. Julien Thoni, *op.cit.*, s. 26.
 6. *Ibid.*, s. 27.
 7. *Ibid.*
 8. *Ibid.*, s. 39.
 9. Dawn (Karachi), 1 Ekim 1994.
 10. Ahmed Rashid, *op.cit.*, s. 178.
 11. Susan Clark, *op.cit.*, s. 197.
 12. The Frontier Post (Peshawar), 1 Haziran 1995.
 13. The Frontier Post, 1 Şubat 1994.
 14. Dawn, 8 Mart 1994.
 15. The Pakistan Times (Laore), 2 Nisan 1994.
 16. Keesings Contemporary Archives (1994), p. 38861.
 17. The Frontier Post, 26 Nisan 1994.
 18. Dawn, 13 Mayıs 1994.
 19. The Frontier Post, 26 Nisan 1994.
 20. The Frontier Post, 19 Haziran 1994.
 21. Kayhan international (Tehran), 22 Eylül 1994.
 22. The Muslim (Islamabad), 2 Kasım 1994.
 23. The Muslim, 8 Kasım 1994.
 24. The Frontier Post, 6 Ocak 1995.
 25. The Muslim, 14 Ocak 1995.
 26. The Frontier Post, 28 Ocak 1995.
 27. *Ibid.*
 28. Keesings Contemporary Archives (Şubat 1995), s. 40407.
 29. Keesings Contemporary Archives (Şubat 1995), s. 40408.
 30. *Ibid.*, s. 40407.
 31. *Ibid.*, s. 40453.
 32. *Ibid.*
 33. Dawn, 7 Mart 1995.
 34. The Frontier Post, 15 Nisan 1995.
 35. Dawn, 20 Nisan 1995.
 36. The Frontier Post, 19 Mayıs 1995.
 37. *Ibid.*
 38. The Frontier Post, 21 Mayıs 1995.
 39. The Frontier Post, 23 Mayıs 1995.
 40. Dawn, 23 Mayıs 1995.

Türk-Ukrayna Münasebetlerinin Tarihçesi

Prof.Dr. Mehmet SARAY

Türk-Ukrayna münasebetlerinin başlangıcı, herne kadar Kırım'ın 1474'de Osmanlı idaresine girmesi olarak bilinirse de, esasında bu ilişkilerin tarihi 1240 yılından itibaren başlar. 13. asrın ortalarına kadar Kiev, Çernigov, Galîç, Polotsk, Tural-Pinsk, Rostov-Ryazan ve Novgorod prenslikleri halinde yan yana yaşayan Ukrayna ve Rus halkı bir asıra yakın Kiev, Galîç ve Çernigov prensliklerine bağlı olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir (1). Ukrayna halkının esasını teşkil eden Kossaklar (Cossaks - Rusça Kozak) otorite tanımayan ve kendi başlarına hareketi yeğleyen bir nevi "adventurer", "outlaw" ve "fugitive" insanlar olarak biliniyordu. Bu oluşum, Orta Asya Türklerinin bir parçası iken, otorite tanımayıp kendi başlarına hareket eden Kazak Türklerinin durumuna benzetilir (2). Hürriyet ve istiklale düşkün insanlar olan Kossaklar, Kiev prensliğinin diğer prensliklere göre daha kuvvetli olmasından ve "Büyük Prenslik" ünvanını almasından sonra bir asıra yakın Ukrayna'nın ve Rusya'nın hakimi oldular. XII. yüzyılın ikinci yarısında kurulan Moskova Prensliğinin 1328'den itibaren "Büyük Prenslik" haline gelmesi ve bir müddet sonra Rus Birliğini kurması üzerine Ukrayna'nın bu hakimiyeti de sona ermiş oluyordu. Fakat bu gelişmelere rağmen Kiev Prensliği etrafında toplanan ve Ukrayna halkının temelini oluşturan Kossaklar kendi müstakil hayatlarını yaşamaya devam etmişlerdir.

Ne var ki Ukraynalılar, çok geçmeden kendilerini Rusya, Lehistan (Polonya) ve Osmanlı Devleti üçgeni arasında buldular. Kendi istiklallerine dokunulmamak kaydı ile, bu üç devletten hangisi güçlü ise, onun tarafında olmayı tercih ettiler. Neticede, iki asıra yakın bir dönemde Ukraynalılar bu üç devlet arasında bir tampon bölgenin halkı olarak varlıklarını muhafaza etmişlerdir.

1475'de Kefe (Odessa) limanı Osmanlı Donanması tarafından kuşatılarak alınmıştı (3). Bir müddet sonra bugünkü Moldavya Cumhuriyeti'ni oluşturan Eflak ve Boğdan beylikleri de Türk himayesine sokulmuştu. Kırım Hanlığı'nın da Osmanlı Devleti'ne bağlanması ile, Kırım'dan itibaren Karadenize sahilgar olan Ukrayna'nın önemli bir kısmı Türk hakimiyetine geçmiş oluyordu. Fakat, bu Türk hakimiyeti, Ukrayna üzerinde nüfuz sahibi olmak isteyen Lehistan ve Rusya'yı son derece rahatsız etmiştir. Ukrayna ve Ukraynalılar, bu üç devletten hangisini güçlü gördüler ise onunla işbirliği yaparak istiklallerini korumaya çalıştılar. Osmanlı Türkiyesi'nin,

* Prof. Dr. Mehmet SARAY, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

